

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

H. Hejselbjerg Paulsen: To nordslesvigske politikere

Anne-Helene Michelsen: Et forvarsel

H. Beier: Da tyskerne hentede Far

H. P. Drescher: Kaptajn Christoph Hoyer

Hans Lind: Soldatergravene ved Moulin i Frankrig

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

JULI

7 · 1977

53. ÅRGANG

Indholdsfortegnelse til SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 1945–74

er udkommet.

Dermed er samtlige årgange 1924–1974 registreret.

Den nye indholdsfortegnelse, der også omfatter forfatter- og emneregister, er udarbejdet af overbibliotekar Niels Henrik Kragh Nielsen, Rødding, og kan bestilles hos

Historisk Samfund for Sønderjylland

Ekspeditionen. Landsarkivet. 6200 Åbenrå. Telf. (04) 62 46 83.

Prisen er 30,00 kroner, dog er prisen for medlemmer og abonnenter kun 20,00 kroner.

Flintestuen

Stjernegade 7. Sønderborg,

er åben hver dag maj – september kl. 15.30 – 18. Lukket lørdag og søndag.

Samlingen omfatter 78.000 nummererede fund, hvor af de bedste er udstillet: Store og små økser, dolke, pile, hjortetakker og østersskaller, knogler etc. fra køkkenmøddinger, gravninger og mange andre steder. Det nyeste er en trækølle fra jernalderen – der kendes kun to eksemplarer af denne type i Danmark.

GRATIS ADGANG.

Interesserede gæster er velkomne til selv at finde en oldsagerindring i den store gave-rodekasse.

Marie og Troels Nielsen

Rådhusstorvet 11, Sønderborg

Tlf. 04 42 93 40

H. E. Sørensen: Rømøs historie.

256 sider. Ill. Pris 80.– kr.

H. E. Sørensen: Rømø – hvalfangernes og turisternes ø.

72 sider. Ill. Pris 12.– kr.

Lorens Hanssen: Grønlandsfarerne i året 1777.

86 sider. Ill. Pris 34.50 kr.

Forlaget Melbyhus

Melbyvej 27. 6780 Skærbæk. Tlf. (04) 75 17 04

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 52.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 5.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

To nordslesvigske politikere i ny belysning

AF H. HEJSELBJERG PAULSEN

Fhv. sognepræst i Fjelstrup dr. theol. H. Hejsselbjerg Paulsen, Haderslev, skriver om det store – i dag næsten glemte – arbejde, som to sønderjyder, først Peder Skau, Bukshave, og noget senere Hans Lassen, Lysabild, påtog sig og udførte med både fremsynethed og udholdenhed for deres landsmænd.

I vore dage rider de døde hurtigt. Det gælder også politikere; har de først forladt scenen, er de hurtigt glemt. Selv de store navne fra vor nationale kamps dage står ofte i det fjerne i en tåge. For mange år siden fulgtes daværende amtslæge Lausten-Thomsen sammen med en tilflyttet (akademiker) ad H. P. Hanssens gade i Åbenrå, og den fremmede spurgte: »Hvem er gaden benævnt efter?« Dengang studsede man over sligt, i dag undres man næppe. Naar faget historie forsømmes i skolerne eller ligefrem sjofles, så bliver sligt dagligdags.

Men selv om man ser bort fra den voksende uvidenhed, så bliver der også en del tilbage, som må rettes eller suppleres op med ny viden, for at denne eller hin personlighed kan komme til at stå i det rette lys, og hans gerning blive vurderet efter fortjeneste.

Her skal nævnes to navne, som i dag er

glemt, og dog fik de i deres velmagtsdage store ting udrettet og fyldte den plads, hvor deres landsmænd havde sat dem. Peder Skau fortrinsvis til gavn for Haderslev amt, mens Hans Lassens navn først og fremmest er knyttet til Sønderborg amt. Begge har sat spor som ses endnu. Skaus navn er i årenes løb langsomt blevet tømt for indhold, Hans Lassens navn blev bevidst skubbet ud i glemselen.

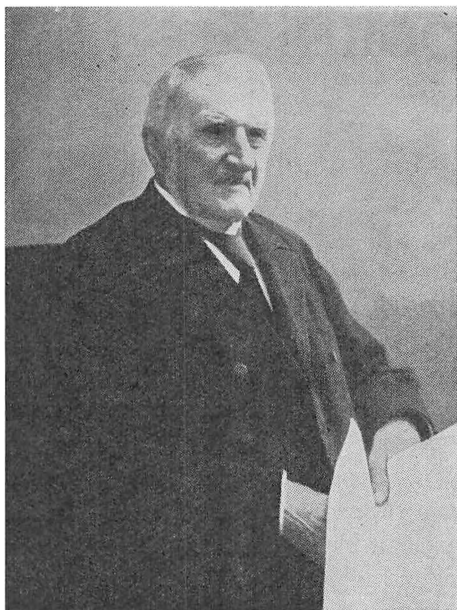
Vil vi forstå vor tid, hvor så meget smuldrer, og tidens mangeartede problematik, gør man vel i at lytte til forrige tiders svar på de udfordringer, man da stod over for. De to mænd tilførte den nordslesvigske danskhed ny styrke og vor bondestand uafhængighed af den preussiske stat, tilmed i en tid, hvor denne uafhængighed i høj grad var i farezonen.

Begge viste sig i deres politiske virke som vidtskuende mænd, og begge forstod de samarbejdets værdi og nødvendighed. De levede ellers i en tid, hvor der gravedes dybe grøfter, også mellem danske indbyrdes. Og de var enige om, at skal store og nødvendige opgaver løses til gavn for landsdelen og dens fremtid, måtte samarbejdet omfatte andre end deres egne partifæller, også dem, som stod helt uden for.

Peder Skau, Bukshave

Problemer af forskellig art tårnede sig op, da Sønderjylland i 1867 blev indlemmet i Preussen som en del af den nyoprettede provins Slesvig-Holsten. En forsvarskamp

stod nu for døren for de dansksindede i Nordslesvig. Kampen for nationalitet og sprog, for det nedarvede særpræg og vor kultur, vort væsens inderste rod. Men hertil

Peder Skau, Bukshave. F. 5. juni 1825 i Sommersted, d. 7. marts 1917 på Bukshave, Fjellstrup.

kom, at der også rejste sig et truende økonomisk problem: Er vi nu under de ændrede forhold frie og selvstændige mænd, eller er vi økonomisk afhængige af Preussen? Det var livsnødvendigt for den dansksindede bondestand at få dette spørgsmål stregt fjernet og erstattet med et klart ja. Thi en af staten afhængig befolkningsdel kan ikke i det lange løb føre en nationalitetskamp. Men spørgsmålstegnet stod der foreløbig. At det siden blev slettet, kan vi takke P. Skau og Hans Lassen for.

Peder Skau var en bror til Laurids Skau, den store folkefører i 1840'erne, ja, helt til sin tidlige død i 1864. Han havde i sine senere år med bekymring set, at »Regieringen anseer Haderslev Amt for at være een eneste stor ved Salg afhændet Domæne. Og siden Adskillelsen mellem Fælles og Særlige eller slesvigske Intrader har dette Spørgsmaal faaet en alvorlig Betydning«. (Haderslev Amts økonomiske Forhold. 1858).

Hermed hentyder han til de meget omstridte »Domæneafgifter«, som opkrævedes i hele Sønderjylland og vakte den største uvilje, ikke mindst i Sydslesvig, da de endte

i helstatsindtægternes hovedkasse i København. Sagt med andre ord: Regeringen i København betragter staten som den rette ejer af Slesvigs jord. De, der dyrker den, har brugsretten og betaler herfor domæneafgifter.

Ved sin nære tilknytning til broderen har Peder Skau haft kendskab til denne bekymring og tog den i arv efter ham. Thi hvordan vil Preussen nu se på det spørgsmål?

Til alle andre ulykker i 1864 kom altså også den, at landsdelen mistede sin selvskrevne politiske leder og nu måtte se sig om efter en anden. Nogle pegede på Peder Skau som den bedst egnede, men det blev folkehelten Hans Andersen Krüger i Bevtøft, der blev valgt. Skønt Krüger opnåede et stort stemmetal, nægtede han at indtage sin plads i den preussiske landdag (det preussiske folketing) og blev »edsnægternes« første mand. Nu blev grøfterne mellem danske indbyrdes gravet dybere. Dette standpunkt kunne nok forsvares, når man var sikker på, at adskillelsen fra Danmark kun forblev en episode, og at alt snart ville blive godt igen. Men efter Preussens sejr

Laurids Skau. F. 22. maj 1817 i Sommersted, d.
11. maj 1864 på Mariegård, Haderslev.

over sin tidligere forbundsfælle Østrig (1866) og i 1870 over Frankrig og efter Napoleon III.s detronisering, kom den meget omtalte Pragerfreds § 5 til at hænge i en tynd tråd. I den havde Preussen lovet en afstemning i »det nordlige Slesvig«, og nu blev dette håb reduceret til ønsketænkning. Alle måtte se klart i øjnene, at »episoden« kunne blive til mange år, ja, til en lang udlændighedstid med alt, hvad dette indebar. Og i så fald var der brug for en vidtskuende mand. I besiddelse af både klogskab og visdom, af smidighed og udholdenhed – og ingen af disse egenskaber kendetegnede den nye leder.

Allerede professor Flor havde i sin tid advaret mod at vælge Krüger til stænderforsamlingen, og i sine breve til politiske venner (udgivet af H. V. Gregersen, 1966–70) havde Laurids Skau karakteriseret ham som både indskrænket og upålidelig. Skulle Krüger tage ordet i stænderforsamlingen og senere i rigsrådet, måtte Skau altid concipere hans taler og minoritetsvota. Selv formåede han det ikke. Efter bruddet måtte kontorchefen i Det slesvigske ministerium (Juel) påtage sig dette og sidst redaktør Hans Rudolf Hiort-Lorenzen ved Dannevirke.

Krüger nægtede altså at indtage sin plads i det parlament, hvor alle nordslesvigske problemer og anliggender nu måtte rejses og afgøres. Alene det var skæbnesvangert, thi derved afskar Nordslesvigs repræsentant sig fra enhver indflydelse.

Og andet fulgte i samme spor. Edsnægterne overtalte deres sønner til at forlade deres hjemstavn for at slippe for militærtjenesten og for at aflægge eden. Det medførte, at de aldrig nogen sinde kunne vende tilbage. På det punkt var Preussen ikke til at spøge med. Resultatet af denne politik blev, at edsnægternes højborg, Rødding- og Bovlund-egnen, blev sorte pletter på vort landkort. Egne uden ungdom og initiativ. Et gammelmandsland. Her oprettede tyskerne derfor deres »Nybyggerforening for det nordlige Slesvig«, hvis opgave var at opkøbe jord i en egn, hvor der var overflod af jord til salg, for at overlade den til indvandrede. Rødding blev hovedsædet for den-

På de to følgende sider gengives første side af dommene i de sager, Peder Skau førte, nemlig Königl. Oberlandeskulturgerichts dom af 30. april 1880 og Reichsgerichts dom af 18. februar 1881.

Im Namen des Königs.

In Sachen, betreffend die Ablösung der Domainal-Abgaben der Grundbesitzer verschiedener Ortschaften des Amtes Hadersleben, insbesondere in Sachen des königlichen Fiskus, vertreten durch die königliche Regierung, Abtheilung für directe Steuern, Domainen und Forsten, zu Schleswig,

Beklagten und Berufungsklägers,

wider

den Hofbesitzer Killmeister von Düring auf Damager und Genossen, vertreten durch den Rechtsanwalt Weinmann zu Schleswig und den Hufner Hans Bonde Jensen zu Ladegaard,

Kläger und Berufungsbeklagte,

hat das königl. Oberlandeskulturgericht in seiner Sitzung vom 30. April 1880, unter Mitwirkung folgender Richter:

des Präsidenten Dyppeermann,

der Geheimen Ober-Justiz-Räthe Scheffler, Lenke,

der Ober-Landeskulturgerichtsräthe Charles de Beaulieu, Bischopinck, Buze,

Schneider, Korn, Wedding, Paschke, Grein,

der Regierungsräthe Hintelen, Wulsten,

auf den schriftlichen Vortrag zweier Berichtersteller für Recht erkannt:

Das Urtheil des königlichen Kreisgerichts zu Schleswig vom 17. Januar 1878 zu III des Tenors wird dahin abgeändert, daß die von den Besitzungen der Kläger unter dem Namen „Canon“ an die Staatskasse bezahlte Abgabe nicht ihrem ganzen Umfange nach, sondern für die einzelnen Kirchspiele bezw. Distrikte nur zu folgenden Quoten und zwar für

- 1) Aller zu $\frac{5}{100}$,
- 2) Bjerning „ $\frac{6}{100}$,
- 3) Tyrstrup „ $\frac{6}{100}$,
- 4) Hostrup „ $\frac{6}{100}$,
- 5) Dgenwadt „ $\frac{6}{100}$,
- 6) Wittstedt nicht unter $\frac{4}{100}$ und nicht über $\frac{9}{100}$ vorbehaltlich der Entscheidung innerhalb dieser Sätze,
- 7) Moltrup „ $\frac{6}{100}$,
- 8) Hammelef „ $\frac{6}{100}$,
- 9) Nustrup „ $\frac{6}{100}$,
- 10) Fjelstrup „ $\frac{6}{100}$,
- 11) Mængstrup „ $\frac{6}{100}$,

als den Charakter einer direkten Staatssteuer im Sinne der Preussischen Steuergesetzgebung an sich tragend anzuerkennen und zu behandeln und die Kläger mit ihren weitergehenden Ansprüchen abzuweisen. Die Prozeßkosten beider Instanzen werden zu $\frac{1}{5}$ dem Beklagten und zu $\frac{4}{5}$ den Klägern auferlegt, letzteren unter sich nach Verhältniß der Höhe ihrer verbleibenden Canonbeträge.

Thatbestand und Gründe.

In einer Anzahl Kirchspiele des Amtes Hadersleben haben auf Grund der königlichen Resolution vom 24. März 1783 und der unterm 3. Mai 1786 approbirten *Constitutula*, wonach die neue Sezung des Amtes Hadersleben ins Werk zu setzen ist, von 1792 ab bis 1816 nach und nach Sezungen stattgefunden, welche an die

Im Namen des Reichs.

In Sachen des Hofbesizers Rittmeisters von Düring auf Damager und Genossen, Kläger und Revisionskläger,

wider

den Königlich Preussischen Fiskus, vertreten durch die Königliche Regierung zu Schleswig, Beklagten und Revisionsverklagten,

hat das Reichsgericht, Dritter Civil-Senat, auf die mündliche Verhandlung vom 18. Febr. 1881, unter Mitwirkung:

des Präsidenten Dr. Henrici

und der Reichsgerichtsräthe Petersen, von Streich, Hullmann, Buff, Rassow und Dr. Agricola,

für Recht erkannt:

das Urtheil des Königlich Preussischen Ober-Landeskulturgerichts vom 30. April 1880 wird aufgehoben, in der Sache selbst die Berufung des Beklagten gegen das Urtheil des königlichen Kreisgerichts zu Schleswig vom 17. Januar 1878 zurückgewiesen, die unter III dieses Urtheils getroffene Entscheidung bestätigt; der Beklagte hat die Kosten der Berufungsinstanz und der Revisionsinstanz zu tragen.

Von Rechts Wegen.

Thatbestand.

Die Kläger soweit sie nicht den Proceß haben fallen lassen oder durch das Urtheil des königlichen Kreisgerichts zu Schleswig vom 17. Januar 1878 abgewiesen sind (I und II dieses Urtheils) haben gegen das Urtheil des königlichen Ober-Landeskulturgerichts vom 30. April 1880, durch welches auf die Appellation des Beklagten, die Entscheidung unter III des erstinstanzlichen Urtheils abgeändert worden, die Revision eingelegt. Bei der mündlichen Verhandlung hat der Anwalt der Revisionskläger beantragt:

das angefochtene Erkenntniß des königlichen Ober-Landeskulturgerichts zu Berlin aufzuheben; das erstinstanzliche Erkenntniß des Kreisgerichts zu Schleswig vom 17. Januar 1878 wiederherzustellen, und zu erkennen, daß die von den Besitzungen der Kläger, jetzt Revisionskläger, seither unter dem Namen „Kanon“ („Sezungskanon“) an die Staatskasse bezahlte, unter den stehenden Gefällen verrechnete Abgabe ihrem ganzen Umfange nach als Grundsteuer anzuerkennen und zu behandeln, auch dem Revisionsbeklagten alle gerichtlichen und außergerichtlichen Kosten dieses ganzen Processes aufzuerlegen; oder was sonst Rechtsens zu erkennen, event. die Sache zur weiteren Verhandlung in die Berufungsinstanz, ref. exp. zurückzuverweisen.“

Der Anwalt des Revisionsbeklagten hat dagegen den Antrag gestellt:

„Die Revision als unbegründet zu verwerfen.“

Der Anwalt der Revisionskläger trug den Inhalt der bisherigen Verhandlungen, so weit sie die auf Grund der königlichen Resolution vom 24. März 1783 und der landesherrlich genehmigten Constituta vom 3. Mai 1786 erfolgten Sezungen der Abgaben im Amte Hadersleben betreffen, vor, unter einstweiliger Beiseitlassung derjenigen Verhandlungen, welche über die rechtliche Natur der vor diesen Sezungen von den Unterthanen im Amte Hadersleben an die Staatskasse entrichteten Abgaben gepflogen sind, und suchte darzulegen, daß die angefochtene Entscheidung auf Verletzung von Rechtsätzen, insbesondere der als Gesetz anzusehenden Constituta vom 3. Mai 1786 und des Patents vom 3. Mai 1786 beruhe, wobei derselbe besonders hervorhob, daß das angefochtene Urtheil rechtsgrundsätzlich in Widerspruch stehe mit denjenigen Rechtsgrundsätzen, welche von dem früheren königlich Preussischen Obertribunal und jetzt auch von dem dritten Civil-Senat des

Christian Flor. F. 1. januar 1792 i København, d. 31. marts 1875 samme sted.

ne virksomhed. Det var resultatet af »den negative politik«, og det stod efterhånden klart for alle, at nu måtte kursen lægges om. Det er noget af baggrunden for Peder Skaus indsats.

I 1873 blev det uklare spørgsmål om ejerforholdet til jorden aktuelt. Bønderne hævdede, at de var de rette ejere, da de i mange tilfælde havde drevet deres gårde i flere eller mange generationer. Men de glemte, at de havde fæstebreve liggende, som sagde det modsatte, og at myndighederne – fra gammel tid – havde indskærpet dem (også efter 1867), at ingen måtte sælge, udparcellere, udleje eller overlade en anden gården uden amtmandens (nu landrådets) tilladelse. Endnu i 1955 hævdede en søn af en af edsnægternes hovedmænd (Marten Refslund Poulsen i Bovlund) at »Bønderne i Bovlund sad som småkonger på deres gårde«, en ejendommelig påstand af en ellers velorienteret mand, thi de samme bønder fik breve fra de tyske myndigheder stilet til Fiscalischer Erbpächter N.N. Altså det modsatte af »småkonger«.

En preussisk lov om afløsning af realbyr-

derne (Ablösung der Reallasten) skulle i 1873 indføres i de nye provinser (Slesvig, Holsten, Hannover og Hessen-Nassau), og det betød, at i hver kommune (landsby) skulle spørgsmålet om ejendomsretten kulegraves. Alle hidtidige skatter skulle slettes og afløses af den preussiske indkomstskat, men »domæneafgifterne« til staten derimod ikke. Men de kunne afløses, det vil sige betales over en lang årrække til rentebanken i Stettin, men staten forbeholdt sig første-købsretten til jorden.

I Slutningen af 1700-tallet havde regeringen påbegyndt en skattereform i en del af Haderslev amt (i de såkaldte skyldsatte sogne, fortrinsvis i østeramtet). En mængde store og små afgifter af vidt forskellig art og oprindelse blev slået sammen til én, kaldet kánon eller landgilde, og blandt disse var også en række gamle afgifter, som efter preussisk opfattelse måtte betragtes som ydelser for brugsretten til jorden (kongens).

Den danske stat havde haft samme opfattelse i 1850'erne, hvilket havde foruro-liget Laurids Skau og blev stærkt kritiseret af ham. Bønderne hævdede nu, at alle

jordafgifter skulle slettes, da det drejede sig om skatter og ikke om domæneafgifter.

I 1868 var Peder Skau blevet valgt til provinslanddagsmand, hvor han repræsenterede danskheden i Haderslev amt. Da han nu rejste spørgsmålet, blev han afvist med ordene: Det kan ikke drøftes eller afgøres her, da det hører hjemme i Landdagen, der er det rette forum. Og da Krüger nægtede at indtage sit sæde her, var man lige vidt. Så tog Skau sagen i sin egen hånd. Det var dristigt gjort, men – som sagen lå – var der ingen anden vej. Han indkaldte til et stort folkemøde i Haderslev, thi »der er fare for, at jorden skrider under os.« Ved det store fremmøde var der også tysksindede bønder til stede, thi »da det drejede sig om økonomiske spørgsmål, som angik os alle, kunde vi nok forliges om det«.

Det lykkedes at få dannet en gruppe, som var rede til at risikere en proces mod regeringen og var villige til at betale omkostningerne. Men først ville man dog sende en deputation til Berlin for at søge foretræde hos indenrigsministeren med Peder Skau som ordfører. Ministeren erklærede imidlertid kategorisk, at Haderslev amts bønder var »godsbonder«, og at det blev deres sag at føre bevis for domstolene, at regeringens synspunkt »hviler på et urigtigt grundlag.«

Så var en retssag den sidste udvej, og det stod på forhånd klart, at det blev ingen let vej. Foruden P. Skau havde østeramtets bønder valgt I. P. Friis, Ejsbøl, I. Friis, Fredsted, Ludv. Schmidt, Hoptrup og ritmester v. Düring, Damager, til at repræsentere dem for domstolene. Den sidstnævnte blev formand, da man mente, at regeringen ville have mere respekt for en adelig ritmester end for en flok bønder. Men det blev Peder Skau, som på alle måder kom til at trække hovedlæsset.

Det viste sig straks vanskeligt at finde en jurist, som ville påtage sig opgaven, men Skau havde en kollega i landdagen, justitsråd Weinmann i Slesvig, som selv var in-

teresseret i den usædvanlige sag, og som gammel Slesvig-Holstener yndede han heller ikke det nye styre, »ikke mere end til måde,« siger Skau. Og da justitsråden var en velhavende mand med egne meninger og ikke søgte op ad embedsstigen, påtog han sig opgaven, også for at støtte sin retlinede modstander i landdagen.

Dernæst måtte det nødvendige bevismateriale fremskaffes, og igen måtte Peder Skau træde til. Han fik kontakt med juristen, generalauditør Steffensen i København (født i Hammelev), og ved hans hjælp fik justitsråden adgang til Rigsarkivets forskellige afdelinger, særlig til det tidligere Tyske Kancellis akter, hvor han fandt et betydeligt materiale.

Som ventet tabte man sagen mod regeringen ved flere underordnede instanser, også ved den øverste preussiske domstol i Berlin, Oberlandeskulturgericht, Berlin 1880. Men tilbage var endnu den fælles-tyske højesteret, rigsretten i Leipzig. Her faldt den endelige afgørelse »im Namen des Reichs« i 1881, og her vandt Peder Skau sin sag. Det må have været en stor dag for ham og for hele Haderslev amt og bør være det endnu i dag. Thi fra nu af var alle amtets grundejere ikke »godsbonder«, men frie mænd, uafhængige jordejere. Ejendommeligt nok er hverken dagen eller dommen eller konsekvenserne omtalt noget steds, ikke engang i det store fem binds værk Sønderjyllands Historie. Nu først var et solidt fundament lagt, på hvilket en nationalitetskamp kunne føres. Enhver tale om fiscalische Erbpächter og om statens forkøbsret til ejendommene måtte forstumme.

Rigsrettens afgørelse betød endvidere, at »domæneafgifterne« måtte betragtes som regulære skatter, og at alle siden 1873 indbetalte beløb skulle betales tilbage med renter. Rigsretten i Leipzig var i sandhed en af staten uafhængig domstol. Men dens høje dommere erkendte, at mange af sagens enkeltheder var så indviklede og uigennem-

skuelige, at de måtte fælde deres dom efter Romerrettens gyldne regel: In dubiis contra fiscum, det vil sige, i tvivlsager må man bistå den private mod statens interesser.

Peder Skau havde ikke sparet sig selv i denne lange kamp og havde ofret både tid og penge. Som tak fik han overrakt et sølv-drikkehorn af sine standsfæller, og det rørte ham dybt. Men ellers fik han utak i rigt mål. Edsnægterne vendte sig i vrede imod ham og fik ham sparket ud af både provinslanddag og kreds dag. Sådan kan det gå, når stejlhed og mangel på indsigt og fremsynethed er en magt i tiden. På grund af de mange tåbelige angreb tænkte han derfor en tid på, om det ikke var bedre, at han solgte sin gård for at udvandre til Danmark. Men da det kom til stykket, formåede han ikke at kappe de bånd over, som bandt ham til hjemstavnen og til Fjelstrup sogn.

Efter Gustav Johannsens død tilbød Den danske vælgerforening ham dennes valg-

kreds, men han frabad sig den. Han forblev til sin død sjælen i det danske arbejde, og han tog imod valget til medlem af den kirkelige generalsynode for begge hertugdømmer, som udnævnte ham til medlem af den kommission, der skulle udarbejde den nye danske salmebog. Når den siden er blevet kaldt »den bedste danske salmebog«, da tilkommer æren kommissionens to danske medlemmer, lensgreve Hans Schack-Schackenburg og Peder Skau. Skau døde i 1917, og med ham gik en ædel skikkelse, en redelig og uselvsk mand til sine fædre. Som en gammel eg segnede Nordslesvigs Grand Old Man. Mens han levede var han manges gode rådgiver, hans ord havde vægt. En broncestatue af Peder Skau står på Frederiksborg. Ingen anden sønderjyde har opnået denne ære. Han bør ikke være glemt – hans store fortjenester heller ikke – her i hans hjemstavn.

Hans Lassen, Lysabild

1881 blev det store vendepunkt i Nordslesvigs historie under fremmedherredømmet. 1881 døde Krüger, og nu blev der plads for en ny mand med nye tanker og nyt initiativ. Hans efterfølger blev Hans Lassen fra Lysabild som snart foretog sporskiftet, idet han aflagde eden på den preussiske forfatning og indtog sit sæde i Landdagen. Ikke for at fortsætte den tomme protestpolitik, men for at begynde et arbejde til gavn for sine vælgere og landsmænd. 1881 vandt P. Skau retssagen mod regeringen og viste dermed, at det kunne nytte at føre en »aktiv Politik«. Nedgangslinien i de danske stemmetal afløstes af fremgang og frejdig kampglæde.

Hans Lassen er født i Lysabild 1831 og døde der 1896. Hans naturlige gode evner skaffede ham en lang række tillidsposter,

[allerede før 1864] han blev i en sjælden grad enhedsmærke for sin egn. Også politisk, idet han betonedede, at den nationale kamp i Nordslesvig måtte føres aktivt på lovens grund af tyske statsborgere. Derfor talte han imod udvandringerne og erklærede i 1879, at de to danske landdagsmænd måtte aflægge eden og indtage de to tomme pladser i Landdagen for at føre »en aktiv politik« – En usædvanlig lang række tillidsposter fik han overdraget i årenes løb: Medlem af kreds dag og provinslanddag, 1875 blev han Ahlmanns efterfølger i Landdagen, 1881 også medlem af den tyske Rigsdag [første kreds].

Hans Lassen var alsinger med liv og sjæl. Als og Sundeved var dengang en anden verden end Haderslev Vesteramt. Han forstod ikke, at ungdommen der forlod landet og så

en fare i denne udvikling. I Sønderborg amt var det anderledes. Den skønne og frugtbare ø bandt sine børn fast til sig. Ikke for intet var – og er – nationalsangen her:
Af østersøens vover
en ø sig hæver skønt
bekranset stolt med skove
bevokset mildt med grønt

— — —

var verden mig til fals
og frit jeg måtte kære,
jeg valgte mig et Als.

Heller ikke edsnægterne i Haderslev vesteramt forstod han, og de ikke ham. Også på det punkt var Als forskellig fra andre egne. Her levede endnu den gamle Jørgen Hansen i Guderup, som i sin bispetid (over Als og Ærø) både politisk og kirkeligt havde styret sit område med fast hånd. En af de sidste embedsskrivelser havde været en opfordring til hans præster om at aflægge den krævede embedsed til det nye styre. »Thi hvad gavner det vort folk, at vi nægter det, for så at vige pladsen til fordel for tysksindede præster. Vi bliver på vor post.« Menighederne var ham taknemlig for denne faste holdning.

At Hans Lassen var imod edsnægtelsen var derfor ikke tilfældigt. Straks efter Krügers død skrev han til slagtermester Reimers i Sønderborg (den anden af de ledende mænd i amtet): »Jeg vil nu ikke være i Stand til at kunne forsvare en Fortsættelse af den hidtil fulgte negative Politik, thi de Hensyn, som hidtil har holdt mig tilbage, nemlig Hensynet til min ældre Kollega er nu ikke mere for Haanden«. Og i et senere brev: »Der synes ikke at være noget Udkomme (slesvigisme) med Hørlyk. Han har været her i Berlin en Dags Tid, og Johannsen og jeg – som stemmer godt overens – havde jo drøftet Stillingen med ham, men vi kunde ikke udrette noget.«

Skønt Hans Lassen ikke var en stærk mand, krævede hans landsmænd mere og mere af ham. I 1883 skriver han til Gustav

Johannsen: »Skal jeg beholde min Post i Landdagen, bliver det for stort et Læs tillige at tage Rigsdagsarbejdet, især da jeg i Tilgift ogsaa har Provinslanddagen og Kredsdagen foruden en del andre Bestillinger, som jeg ikke gerne giver Slip paa. Det vil være alt for meget, om Alting skal læsses paa mine Skuldre.« Og hertil kom, at Lassen var ene om det krævende landdagsarbejde. »Du maa gjøre dit til,« skriver han i 1886 til Gustav Johannsen »at Pladsen i Landdagen for I. Valgkreds (Haderslev) snarest muligt bliver besat af en Mand, der baade kan og vil deltage i Arbejdet her-nede.« Men først i 1888 gled Hørlyk ud og blev erstattet af Gustav Johannsen. De to danske repræsentanter kunne nu trække på samme hammel.

Til de mange trakasserier i hele tre parlamenter og arbejdspresset fik Lassen i tilgift også økonomiske bekymringer. I det daværende Tyskland fik parlamentarikerne kun meget beskedne diæter, som langt fra kunne dække den enkeltes udgifter til rejser og opholdet i Berlin.

Hidtil havde det været skik, at vælgerne hjemme i Nordslesvig betalte deres repræsentanters udgifter. Men Hans Lassen ville man ikke yde et sådant tilskud. Og da han var for stolt til at tigge, måtte han selv søge at finde dækning. »Efter Edsaflæggelsen nægtede Haderslev Kreds«, skriver han til Gustav Johannsen, »at bidrage noget til Omkostningerne under mit Ophold her. Siig de Herrer i Haderslev Kreds, at de for min Skyld ikke skal gjøre sig nogen Ulejlighed. Hvis de ikke af fri Villie og Pligtfølelse vil tage Del i Udgifterne, skal de endelig afholde sig fra at gjøre noget i den Retning. Som Naadegave eller Almisse vil jeg ikke have noget af dem.«

Haderslev amt kan altså næppe frikendes for at have haft nogen andel i Hans Lassens senere økonomiske forlis og ligefrem besvigelser (mod sparekassen i Lysabild). Det sidste er vel det eneste, man i dag ved at

Hans Lassen, Lysabild. F. 11. februar 1831 i Lysabild, d. 20. januar 1896 samme sted.

fortælle om denne initiativrige mand.

Man kan i denne forbindelse citere et ord fra den klassiske oldtid: Hellere ét stort fejlgreb end et liv fuld af små (Seneca). Det er på tide, at man skubber dette fejlgreb i baggrunden og i stedet mindes Hans Lassens store fortjenester, som – så vidt mig bekendt – aldrig er blevet omtalt.

Hans Lassen valgte sit stade i realpolitikken. Han forstod den økonomiske kamps betydning, og også på det punkt havde han sin baggrund i de hjemlige forhold. Da loven om realbyrderne skulle udføres i praksis, blev han af Sønderborg amt valgt til medlem af en kommission, som skulle beregne værdien af de ydelser (også in natura), hver gård hidtil havde betalt og skulle betale i fremtiden. Under dette langvarige og grundige arbejde fik han indsigt i de gamle skatte- og afgiftsforhold, og det kom ham siden til gode under landdagsarbejdet, hvor han hurtigt gjorde sig bemærket som den store expert på det område og altid havde svar på rede hånd, når hans tyske kolleger famlede i blinde. Als og Sundeved (»de hertugelige districter«) var en verden for sig på grund af fortiden. Det var skyggerne efter hertug Hans den Yngre og hans gods-

politik, idet det var lykkedes hertugen at samle næsten hele amtet i store godskomplekser, hovedgårde og strøgods.

Det var dette gamle tilhørsforhold, som stadig satte sit præg på Sønderborg amt. Her var bønderne – i modsætning til Haderslev amt – virkelig »godsbonder,« (Overfor Peder Skau havde den preussiske indenrigsminister anvendt dette ord om bønderne i Haderslev amt.)

Det er resterne af dette godsejervælde, Hans Lassen nu vil have fjernet. Og som vi skal se, drejede sig ikke om betydningsløse smårester.

Set i det perspektiv skifter nationalitetskampen nu karakter, og i dag, så længe efter, må vi sige, at det sker med god grund. Thi en nationalitetskamp kunne overhovedet ikke føres under de givne forhold. En af staten helt afhængig bondestand ville blive den store taber, når kampen om jorden – før eller siden – kom i gang og nåede sit klimax. Det var ikke tilfældigt endnu i treserne og begyndelsen af halvfjerserne. Men Lassen så den komme – og gruede for følgerne.

Det var altså ikke først og fremmest en kamp mod tysk nationalitet og kulturpå-

virkning, som nu rejste amtets bønder under Lassens indflydelse og ledelse, men netop en kamp for uafhængighed af staten. Den nationale sag måtte underordnes dette klare mål, men alligevel kom den til orde – også i Hans Lassens landdagsarbejde – i betoningen af menneskers naturlige fælles interesser i at bevare den absolute frihed også i hjem og familie, herunder også kravet om selv at opdrage børnene og vælge skole til dem, retten til brug af modersmålet i tale og skrift og til at mødes i kirke og forsamlinger, i foreninger og foreningsliv for at formulere fælles religiøse og moralske grundsætninger for menneskelivet. Det skal den preussiske stat ikke blande sig i. Men alt dette sidste er underordnet det første: økonomisk uafhængighed.

Selv en mand som A. D. Jørgensen siger:

»Jeg har aldrig forstået Alsingernes blinde, til tider fanatiske tillid til Hans Lassen.«

Jorden på Als og Sundeved havde gennem århundreder haft en omtumlet tilværelse. Den store jordsamler, Hans den Yngre, havde energisk og målbevidst fået så at sige al jord over i sine hænder. Efter hans død blev det hele delt mellem fem sønner, der kaldte sig hertuger, hvad de ikke var i den rette betydning af ordet; de var ejere af storgårde og godsområder, og de sad på Nordborg, Augustenborg, Sønderborg, Lyksborg (Sundeved) og senere også Gråsten. Til sidst ejede hertugen på Augustenborg det hele (mest ved arv). Takket være de store jordafgifter formåede han at gennemføre de store slotsombygninger og nybygninger, som må have kostet uhyre beløb og at føre et regulært hof på Augustenborg, til tider havde han råd til at understøtte kunst og videnskab.

Efter treårskrigen blev hertugen som bekendt landsforvist, og det hertugelige godsområde blev konfiskeret af den danske stat, dog mod erstatning (6 mill. rigsdaler, en uhyre sum. Patent ang. Indlemmelse af de forhenværende hertugelig Augustenborgske

Besiddelser på Øen Als og Hertugdømmet Slesvigs Fastland, 1853). Efter 1864 blev det hele overdraget kongen af Preussen. Jordafgifterne var således blevet betalt til henholdsvis hertugen, den danske stats domæneindtægter og den preussiske fiskus.

Og her drejede det sig ikke om småbeløb. Jeg har taget nogle stikprøver, mere kan man jo ikke, når det drejer sig om et så omfattende materiale. Men stort set bliver resultatet det samme. Her nøjes jeg med at nævne to kommuner (ordet i datidens betydning), det vil sige landsbyer: Almsted på Als og Avnbøl på Sundeved.

I Almsted var der tolv gårde, de tre ejere kaldes gårdejere, de ni boelsmænd, de tre havde i nyere tid afløst afgifterne ved udstedelse af fæstebreve og pligtarbejde, men alle andre afgifter var stadig de samme. I følge Lagerbuch for Almsted og Almstedskov betalte de tolv gårde tilsammen:

Contribution 71 pr. Thaler 21 Silbergröschén

Grundskat 65 pr. Thaler 9 Silbergröschén
Herrepenge 52 pr. Thaler 17 Silbergröschén
Tjenestep. 688 pr. Thaler 29 Silbergröschén
Hovtjenestep. 183 pr. Thaler 29 Silbergröschén

Ritzel høns, æg 13 pr. Thaler 3 Silbergröschén

foruden andre ydelser (til herredsfoged, amtsforvalter, hver gård 600 pund hør, 750 tørv, 2 skj. gåsehavre).

I følge prøjsisk lov skulle alle hidtidige skatter fra den danske tid slettes og erstattes af en indkomstskat, det betød, at Contribution og grundskat gled ud, altså 136 Thaler, men totalsummen var omkring 1200 rdl. Disse blev erklæret for domæneafgifter og skulle betales til staten som hidtil. Da regeringen efter forhandlinger indrømmede, at en del af disse ydelser måtte antages at være »skattelignende afgifter«, blev de nedsat med en trediedel. Men langt den største del af afgifterne skulle stadig betales som domæneafgifter til fiscus. Det ville ikke være

muligt at føre bevis for, at det drejede sig om regulære skatter, da de hidtil var blevet betalt i penge eller naturalydelser og altid

var blevet betragtet som privatafgifter af jorden. Som eksempel tager vi to gårdes afgifter i Almsted.

	A H. P. Grav, fæste afløst 51 skattetønder. 6000 th.	Chr. L. Schmidt, fæstegård 39 skattetønder, 4681 th.
Jagtrecognition	7,65	5,85
Afl. for gæs, høns æg	2,56	0,75
Herrepenge	2,56	0,75
Tjenestepenge	169,20	169,20
Pligtkorn, byg	51,74	53,17
Pligtkorn havre	44,54	50,43
2 skj. gåsehavre	1,39	1,39
2100 pund hør	18,20	10,80
250 tørv	1,69	1,96
1 mager gås	3,00	3,00
Fæstepenge		4,21
for hovtjeneste		61,20
Årsværdi (Jahreswert)	312,14 mk.	367,54 mk.

Hvis man foretrak at betale afløsningssummen kontant (18 x årsværdien), kunne den betales over Rentebanken i Stettin, og beløbet udgjorde her henholdsvis 5.619 mk. og 6.615 mk.

Nu siger disse tal os jo ikke meget, men hvis man betænker, at en dagløn var 1 mk., bliver det alligevel til en sum på efter nutidsmønt = 560.000 kr.; en »dobbelt le« blev pr. dag ansat til 1½ mk. Det vil sige manden på gården måtte købe sin egen jord.

Ser vi på Avnbøl, Ullerup sogn, er forholdet stort set som i Almsted. Af 22 gårde var de 17 i arvefæste, 5 havde fået fæstet afløst i tiden mellem 1808 og 1872.

De forskellige kommuner havde på det tidspunkt fået den besked, at nu var deres afløsningssag »definitivt afsluttet«. Ingen videre forhandling var mulig, alle protester ville være nytteløse, nye retssager ville løbe ud i sandet. Kun ved en lovændring – og et sådant krav skulle rejses i landdagen – kunne man gøre sig håb om en ny revision og

dermed om en genoptagelse af denne meget indviklede sag. Netop dette var Hans Lassens mål. Og han kunne også bedre end nogen anden rejse kravet, hvor den alene havde sit forum.

Her i landdagen mødte han to fremtrædende jurister, Hänel og Seelig, som han kendte fra det mangeårige kommissionsarbejde, og som i forskellige dybtborende indlæg i den standende strid havde plæderet stærkt for en nedsættelse af de såkaldte »skattelignende ydelser«.

Det var noget nyt og helt uhørt, at en dansk repræsentant i Berlin indgik i et arbejdsfællesskab med tyske parlamentarikere. Men selvfølgelig var der også »neutrale områder«, hvor den danske repræsentant ad den vej kunne udrette ikke så lidt for sine

vælgere. Sydende af energi og initiativ kastede Lassen sig ud i arbejdet – i modsætning til hans kollega, hvis stol stadig stod tom i landdagen, hvem den altseende og altidværende H. V. Clausen i København i et brev til H. P. Hanssen, karakteriserede som svært sløj.

Man fik snart stor respekt for Hans Lassens dygtighed og indsigt i landdagens arbejde. I de gamle afgifters vildnis færdedes han hjemmevant. Ingen af de tyske jurister kunne forklare hvad en mark guld var (på Als), heller ikke det ikke-tyske ord Ritzel, knap nok hvad en skæppe var. Men Hans Lassen var på hjemmebane og kunne forklare, at enkelte af disse ældgamle afgifter gik tilbage til kong Valdemars dage, »de er beviser for Slesvigs gamle tilhørsforhold, så gammelt er også det sprog, mine landsmænd og jeg taler derhjemme, og som vi alle vil værne om.«

Hans Lassen måtte kæmpe for sin livssag i Berlin, samtidig med at mange – særlig i Vesteramtet – trængte ham op mod en mur og søgte at mistænkeliggøre ham. Som Krügers efterfølger både i land- og rigsdag havde han i den grad lagt kursen om, at han i modstandernes (edsnægternes) øjne var den, som svigtede den danske sag.

Det er allerede nævnt, at de nægtede at betale deres repræsentant udgifter under opholdet i Berlin, og det var ikke småpenge han måtte udrede af sin egen lomme.

Det gik endog så vidt, at man modsatte sig at han holdt valgmoder i Vesteramtet. Han havde planlagt en række møder der i 1883, men Ph. Møller i Jægerup, en kyndig og mere vidtskuende mand, som billigede Lassens kurs, advarede ham ligefrem mod at komme til disse egne »for at du ikke skal udsætte dig for krænkelser og ydmygelser«.

Og i 1884 skrev Lassen før valget til en af anførerne, Skrumsager i Københoved: »Skønt jeg har den forpligtelse at afholde nationale møder før valget, gør en del røster

sig gældende, hvoraf jeg må slutte, at man ikke ønsker mit komme. Siig mig, vil I, at jeg skal komme eller ikke.« I nogle blink viser de private breve, hvordan der kæmpedes i kulisserne, ikke i offentligheden. Modsætninger af forskellig art gjorde sig gældende.

Senere skrev samme Skrumsager til Hans Lassen og bad ham om at støtte frimenighedssagen. »Jeg vil ikke, svarede han, understøtte den mig stillede opfordring. Den form hvori den foreligger er for vi sønderjyders vedkommende ikke acceptabel.« Det er modsætningen mellem en række indvandrede og den hjemmehørende befolkning, som her gør sig gældende.

For at gøre en lang sag kort: I 1890 nåede Lassen sit mål. Han alene kunne selvfølgelig ikke gennemføre en ny lov, men som formand for en kommission, som skulle udarbejde forslag til revision af afløsningsloven, fik han en ikke ringe indflydelse og god støtte. Der var jo også mange andre deputerede, som delte hans syn, selv om han kun havde én bestemt egn i tankerne. Flere gange gentager han: Jeg tænker særlig på de tidligere Augustenborgske besiddelser, hvor skatteyderne i tidligere tider har fået så mange afgifter påtvunget og påoktroyeret under fællesbetegnelsen »stående afgifter«, at grundejerne måtte betale ikke mindre end 18–19 mk. pr. ha.« Han talte konsekvent om skatteydere, mens regeringens repræsentant fastholdt ordet »de afgiftforpligtede«.

2. kammer »Das Herrenhaus« strittede imod på alle måder for at undgå en revision af loven, fordi medlemmerne så deres hidtidige rettigheder truet, men forgæves.

Da loven var vedtaget af landdagen, udtalte regeringens befuldmægtigede Geheimer Finansråd Fulsting: »Denne lov er intet mindre end et unikum i hele den preussiske lovgivning« og han kaldte den ligefrem en gave til det slesvig-holstenske landbrug ikke mindst i Als og Sundeved. Om opfyldelse

af et retskrav kan der ikke tales. Det er en gave og intet andet til de forpligtede på 10 mill. mk.«

(Referat af talen i Haus der Abgeordneten 23. april 1890). Jeg vil gerne understrege, at Hans Lassen havde et dobbelt formål for øje dels at befri Sønderborg amts bønder for de meget betydelige domæneafgifter, dels at skabe et økonomisk fundament at stå på, for at de som uafhængige preussiske statsborgere kunne føre nationalitetskampen i fremtiden. Det var hans store bedrift.

Nu stod han på sit livs højdepunkt. Først efter hans død i 1896 kom katastrofen. Efter begravelsen fandt hans søn i faderens gemmer regnskaber over besvigelser, som han havde gjort sig skyldig i mod sparekassen i Lysbild, hvis formand han var. Og det var ikke småpenge. Det var i øvrigt ikke noget enestående i de år. Noget lignende

afsløredes i Haderslev, og i Sønderborg sank den danske bank sammen med et brag, og 3½ mill. gik tabt på grund af direktørens bedragerier. Lassens besvigelser drejede sig kun om en lille brøkdél heraf, men han var den kárne danske fører og politiker

I og for sig var der ingen grund til at nævne dette, som nu så længe efter er glemt. Men det huskes dog endnu af en og anden, og det er det eneste, man nu ved at fortælle om Hans Lassen. Det er uretfærdigt.

Emnet hed To nordslesvigske politikere i nyt lys, det vil sige, her er ikke kun gjort forsøg på at hente to i deres tid kendte navne tilbage fra glemselens land, men samtidig har jeg søgt at fremhæve deres store fortjenester for både samtid og eftertid. Og det er aldrig før blevet nævnt i den ellers så omfattende litteratur over landsdelens historie.

Kilder og henvisninger.

Almsted.

Abteilung 309, nr. 5433. Abteilung 305 (Verträge) nr. 72. Landesarchiv, Slesvig. Lagerbuch Almsted. Landsarkivet i Åbenrå.

Avnbøl.

Abteilung 309. Nr. 5405 og Abteilung 305 (Verträge) nr. 75.

Her Præstationsnachweisung über sämtliche dem Domainen-Fiscus zuständige Gefälle aller Pfllichtigen in der Gemeinde Auenbüll.

Landesarkiv, Slesvig.

Lagerbuch Avnbøl, Landsarkivet i Åbenrå.

Endvidere Forhandlinger i Haus der Abgeordneten 21. jan. 1885, aktstykke nr. 25. Beratung des Antrages des Abgeordneten Lassen auf Annahme eines Gesetzentwurfes betreff. Ablösung des Gesetzes vom 25. Mai

1885 betr. Aussonderung des steuerartigen Theiles aus den sogenannten stehenden Gefälle.

Haus der Abgeordneten 47. Sitzung. 23. April 1890.

* * *

Ved indførelsen af det preussiske grundbogs-system inddeltes ejendomsbehæftelserne i to grupper, til 2. regnedes betingede ejendomsrettigheder eller andre indskrænkninger i den aktuelle ejers ret. (Dauernde Lasten und Einschränkungen des Eigenthums).

Samtidig med afviklingen af realbyrderne var der ved at opstå en ny art af grundejere. Ved lovgivningen om de såkaldte »rentegårde« (Rentengüter) dannedes ejendomme med nye afhængighedsbestemmelser. Disse blev først oprettet i østprovinserne, hvor polakkerne var det dominerende befolkningselement, senere også i Nordslesvig. Formålet var at fremme bosættelse af tyskere i disse områder eller pålægge nye

ejere en slags håndfæstning. Ejerne fik statslån, som svarende til jordens fulde værdi og til $\frac{2}{3}$ af bygningernes brandforsikringsværdi, mod $3\frac{1}{2}$ ‰ rente og $\frac{1}{2}$ ‰ afdrag, men til gengæld sikrede staten sig forkøbsret til rentegårdene og sikrede dem imod senere at falde i danske (og polske) hænder (»Den sidste mark kan ikke afskrives«), de tidligere fæstebrevsbestemmelser blev indført påny. Denne lov blev yderligere udvidet ved den såkaldte Besitzfestigungsgesetz (»Binde-loven«). Begyndelsen blev gjort ad privat vej ved oprettelsen af en nybyggerforening med hovedsæde i Rødding, midt i det mest truede område, hvor der næsten ingen ungdom var, som kunne overtage gårdene. Det var ikke tilfældigt, at man først og fremmest satsede på denne egn med alle dens vanskeligheder.

Man møder op under århundredeskiftet det ejendommelige forhold, at samtidig med at regeringen på den ene side slipper sit tag i jorden ved afløsning af fæsteforholdet og realbyrderne, søger den samtidig at genindføre nogle af de gamle bestemmelser gennem en ny lovgivning. Det kan vel kun forklares ved, at afløsningsloven, som forlængst gjaldt i Preussen, skulle indføres i de nye provinser (efter indlemmelsen i Preussen) stricte og uden forbehold.

Henvisninger:

N. Coln, Oversigt over de vigtigste Forskelligheder mellem den i Sønderjylland gældende Lov og den danske Privatret. (1919) p. 1 ff., 9 f., 18, 25, 84–86. H. P. Hanssen, Et Tilbageblik III, p. 265 ff.

Et forvarsel

Fysioterapeut Anne-Helene Michelsen, Åbenrå, har sendt nedenstående i anledning af lærer H. Haugaards artikel om maleren J. Th. Lundbyes død.

Fru Anna Marie Beck, der levede fra 1828 til 1925, og som i mange år boede i St. Pottergade i Åbenrå, var datter af degn Paulsen ved Bedsted skole.

Hun har ofte fortalt om J. Th. Lundbyes død, som hun oplevede på en særlig måde.

Den 25. april 1848 hørte Anna Marie om aftenen, efter at familien var gået til ro, en rumsteren og lyd af mange fodtrin i køkkenet. Hun stod op for at se, hvad det dog kunne være, men der var intet at se og nu heller ikke noget at høre. Hun undrede sig, men gik

atter til ro.

Næste dag blev der tumult i køkkenet, da de danske soldater kom bærende med den døde maler. Han blev lagt på et langt bord i køkkenet, og et Dannebrog blev bredt ud over ham.

Anna Maries far sørgede for, at Lundbyes personlige ejendele blev bragt op på loftet, inden han blev jordet på Bedsted kirkegård.

Fru Anna Marie Beck var en fornuftig og realistisk kone, ikke spor af overspændt. Hun har ofte fortalt om denne begivenhed, der naturligvis havde gjort et uudsletteligt indtryk på den 20-årige unge pige. Anna Marie Paulsen blev gift med bødkermester Beck i Åbenrå, og hun var åndsfrisk, lige til hun døde som 97-årig.

Truels Beier. F. 13. december 1870 i Brøns, d. 18. januar 1961 samme sted. Billedet er taget få måneder efter fængselsopholdet.

Da tyskerne hentede far

AF HANS BEIER

Fhv. forpagter Hans Beier, Jægerspris fortæller om sin far, der blev rekrut i den tyske hær, da han var 45 år gammel.

Det var en søndag i maj i 1915; jeg tror det var den 29. Solen skinnede, og mor

havde bragt sommeren ind i stuerne, for nu var de lyse gardiner kommet frem, og de tungere og mørkere af uldgarn, vi kaldte dem vintergardinerne, taget ned.

Det var formiddag, og mor var ikke i kirke; det var hun ellers hver søndag –

også af den grund at hun spillede i kirken, og kirken, det var frimenighedskirken i Skovbæk, hvor den kendte og afholdte Jens Jørgensen var præst.

Mor var altid beskæftiget, og netop den formiddag – jeg kan lyslevende genkalde situationen for mit indre blik – havde mor en stor stabel breve foran sig, der skulle sorteres. Den stak fra den, og den fra den og så fremdeles.

Far var født i 1870, var som ung kasseret som uegnet til soldateriet på grund af hjerte-fejl og broksskade. Han blev dømt til at tilhøre: Landsturm ohne Waffen. Så da krigen kom i 1914 blev far hjemmegående i modsætning til alle andre mænd i alderen fra 18 til 45, der måtte i felten.

Mor og far gjorde hvad de kunne for at stive dem af, der var, hvor det var farligt at være, og hvor der var mere end rædselsfuldt.

Praktisk brevcensur

De skrev opmuntrende breve til dem, og de sendte dem pakker, altså Feldpostbriefe (portofri), og Feldpostpakete. Disse sidste skulle være prima, prima emballeret og strikket til, ellers blev de kasseret af Frank, den lokale postmester – hvad han dog ingenlunde var, han havde kun et postagentur. Han var nu god nok også i national henseende, så intet ondt om ham.

Nå, men tilbage til mors brevstabler. Da sorteringen var tilendebragt, lagde mor et silkebånd om hver enkelt. En optælling viste, at der var 40 bundter, det vil sige, mit hjem havde forbindelse med 40 sønderjyske krigsdeltagere i øst og vest.

Mor selv var så imponeret, at hun fandt på at veje hele beholdningen, og der var 7 pund. Også jeg var imponeret.

Mange af brevene var uhyre interessante og vist egentlig også farlige, hvis de faldt i de forkerte hænder, for ude på vestfronten ved et af kompagnierne i regiment 84 var

der en meget fiks underofficer, ja, lad os tage navnet med, Truels Stauning Jensen, gaardejer i Rejsby i civil, der havde fundet en metode til at undgå den censur, de sønderjyske krigsdeltagere ved pågældende kompagni var underkastet. Man måtte end ikke skrive på dansk, for så kunne den pågældende censor – en feldwebel – ikke læse eller forstå indholdet.

Stauning Jensen havde som underofficer sin gang i det lokale, hvor kompagniets kontormæssige arbejder foregik. Der var censorstempet med teksten: »Gesehen« anbragt, og der var der indrettet et rum til nichtgesehene og et andet til gesehene breve.

En dag, han var alene på kontoret, stemplede han en mængde nye kuverter med dette stempel, og senere forsynede han sine kammerater med dem. Nu kan I skrive, hvad I har lyst til og på dansk, men betingelsen er, at I afleverer dem til mig, så jeg kan anbringe dem i det dertil indrettede rum, for ellers kan det jo gå gruelig galt.

Det gik programmæssigt efter hensigten, så længe Stauning Jensen var ved samme militære enhed.

Et besøg af amtsforstanderen

Altså, der var mange breve, der ville være kompromitterende, hvis rette vedkommende kom i besiddelse af dem.

Så at sige hver dag var der brev fra fætter Truels, Stauning Jensen var nemlig fars fætter.

Far tilså og forestod driften af hans gård i Rejsby, så der var jo også andet end det rent frontmæssige at berette om og interessere sig for.

Da vi – min mor, mine søskende og jeg – samme dags eftermiddag sad ved kaffen, bankedes der på døren, og hvem trådte ind? Jo, det var selveste hr. amtsforstander Erik-sen fra Skærbæk.

God dag fru Beier. (Han talte dansk, dog bevidst med en kraftig tysk accent.) Er De-

*Anna Beier, født Tranberg. F. 24. januar 1872 i Farup, d. 1. august 1949 i Brøns.
Signe Beier, f. 24. marts 1910 i Brøns. Foto ca. 1915.*

res mann (med 2 n'r) hjemme? Nej, hr. amtsforstander, min mand er ikke hjemme.

Eriksen: De og Deres mann har jo søgt om pas, så De kunne besøge Deres gamle mor i Ribe; de er nu klar, blot skulle jeg have også Deres manns underskrift (udtales un-derschrift) – men måske De snart venter Deres mann hjem?

Mor: Hvornår han kan være her, kan jeg ikke sige. Han er i Rejsby for at tilse og ordne et og andet på Stauning Jensens gård. Stauning Jensen er jo ved fronten, som De sikkert ved.

Eriksen: Jeg er på vej til Hvidding; jeg vil kontakte hr. Beier i Rejsby, det er jo på vejen og »spieler« ingen rolle.

Mor: (der ikke kunne fordrage Eriksen, som den danskerhader han var): Det er næsten for elskværdigt. Men tak skal De have. Jeg længes meget efter at gense min kære gamle mor. Som De ser, er vi netop ved eftermiddagskaffen. Vil De ikke gøre mig den glæde at drikke en tår med?

Eriksen: Nej tak, fru Beier, jeg har lidt travlt, så farvel.

Mor og jeg fulgte amtsforstanderen til døren, og hvem var det, der gik og ventede ude på gårdspladsen? En mand i civilt tøj, om hvem jeg vidste, han var kriminalbetjent ved grænseovergangen ved Hvidding.

De to fulgtes ad øst ud af gården, hvor der holdt et militært køretøj og ventede på dem. I bilen befandt sig også nogle i militærantræk. Nå! Bilen kørte.

Bange anelser og resolut handling

På amtsforstanderens kontordør i Skærbæk stod der:

»Hier wird nur deutsch gesprochen.« – og endvidere:

»Heranklopfen!«.

Var det mærkeligt, at mor havde sine bange anelser, når sådan en som Eriksen talte dansk.

»Hu-ha,« sagde mor. »Det huer mig ikke

dette her. Eriksen var alt for elskværdig, og så talte han dansk. Hvad stikker der mon under?»

Men mor handlede omgående. Skulle det værste ske, at man ville hente far og eventuelt foretage husundersøgelse, så måtte de 7 pund breve og flere ting ud af huset, og det kom de. De kom i en blikkagedåse af passende dimensioner og det hele gravet ned i en stenhøj i min farfars have i Brøns by – et par kilometer hjemmefra.

Ransagning og effektiv bevogtning

Ganske rigtig, hr. Eriksen traf far på den omtalte gård i Rejsby, og da der kun er 5 km fra Brøns til Rejsby, varede det ikke længe, inden føromtalt militærbil holdt for døren hjemme på Vangsbo.

Den første, der steg ud, var amtsforstander Eriksen, så fulgte kriminalbetjenten og far efter.

Eriksen: Ja, fru Beier – Deres mann er arrestant.

Mor: Hr. Eriksen, jeg kunne sige mig selv, når De agerede elskværdig og ovenikøbet talte dansk, så måtte De utvivlsomt have et eller andet djævelskab for. Elskværdighed mod os dansksindede er nu ikke lige det, der er Deres særkende!

Hr. Eriksen og kriminalen beordrede mor og far med ind i stuen.

»Hr. Beier,« sagde Eriksen, »nu har De et kvarter til under min nærværelse at tale med Deres hustru om gårdens anliggender i den nærmeste fremtid. Vær venlig at aflevere alle Deres nøgler.«

Derpå kom der også en gendarm ind i billedet. Han og kriminalen bragte alt, hvad der kunne indeholde noget af interesse – ja endog billeder på væggene blev taget ind i vor største opholdsstue, hvor der kom til at se både rodet og ufremkommeligt ud.

Ude på gårdspladsen var der pludselig dukket en befalingsmand og 4 menige soldater op.

Vi blev alle kaldt ud, og befalingsmanden (vel en feldwebel) oplæste parolen:

Ingen må forlade gården, og ingen udefra må indlades. Skal der hentes dyr hjem fra marken – eller omvendt – kan det ske efter indhentet tilladelse og så kun under behørig opsigt af en medfølgende vagt.

Fra nu af er gården under bevogtning af fire vagtposter indtil videre.

Far kom i spjældet

Snart kørte bilen bort med far, der blev sat i spjældet i Skærbæk. Arrestforvareren, Johan Nissen, der også var amtsdiener med den lokale gendarm som nærmeste foresatte, havde for år tilbage været karl på min fars gård.

Dengang deltog han i de nationale møder, og ingen tænkte på, at man en skønne dag skulle se hr. Nissen i uniform overvære lignende møder, men så som håndlanger for de præjisiske myndigheder.

Hvordan Johan Nissen var til mode under bevogtningen af far, melder historien intet om, men man har da lov at håbe.

Ingen forsøgte at appellere til hans bedre Jeg, og fars ophold i »Pension Nissen« var kun af kort varighed – kun fire dage. Derfra sendtes far til et fængsel i Flensborg, og det blev et langt, trivielt ophold.

Efter at bilen var kørt bort med far til et for os på daværende tidspunkt ukendt sted, måtte livet jo gå videre. Vi var begribeligvis alle meget bedrøvede.

Inde i vor store stue, hvor alt det føromtalt var samlet sammen, opholdt kriminalbetjenten sig. Hans opgave var vel at forhindre nogen i at fjerne noget.

Ved sengetid spurgte mor ham, om hun måtte benytte klaveret, hvad han tillod. Mor spillede, og vi sang, og vi græd, og – det gjorde kriminalen også. Mon ikke han var en af de gode præjsere?

Tidlig mandag morgen kom mor i tanker om de stakkels soldater, der passede så godt

på os. De måtte vist være sultne efter at have stået på vagt den lange nat uden afløsning. Hun smurte fire madpakker, som hun selv overbragte hver enkelt af dem, der var en i hvert verdenshjørne.

En af dem sagde da til mor: Fru Beier – på tysk selvfølgelig – kender De mig ikke igen? Jeg hedder Meyer og har for nogle måneder siden ligget i kvarter på Vangsbo. Har De noget, der skal væk, så kom da med det. Mig kan De stole på.

Mor kunne kun sige »tak, hr. Meyer; jo, nu kender jeg Dem igen. Jeg har ikke noget, der behøver at skjules. (Lækager er der alle vegne.) Mor mente, hr. Meyers tilbud var ærligt ment.

Stor husundersøgelse

Midt på formiddagen – altså om mandagen, kom der en hel kommission af sagskyndige, der forestod husundersøgelsen.

Efter endt forgæves ransagning blev mor spurgt, hvor hun opbevarede de breve, man vidste, der var kommet så mange af.

»Her i huset gemmer vi aldrig på breve,« sagde mor. »Efter endt læsning brænder vi dem.«

»Oh, die Briefe sind gebrannt,« udbrød man.

Hvorpå man inddrog vagterne, og livet kunne fortsætte sin vante gang. Dog foreløbig uden far, der som før sagt snart måtte kukkelure i et fængsel i Flensborg.

Far anede ikke og kunne heller ikke få oplyst årsagen til hans fængsling.

På en tavle i cellen stod der: wegen Hochverratverdacht. Og det sagde jo ikke far noget, for som bekendt havde han aldrig haft noget at forråde.

Da far inden længe fik besøg af fængselspræsten, og denne læste, hvad tiltalen

gik ud på, sagde præsten: »Sie armer Mann, das ist aber ein schweres Verbrechen.« Der-til svarede far: »Den anklage er der ikke fugls føde på. Men fortæl mig lidt om, hvordan det går ved fronterne.«

Et kriminelt åbent brevkort

Efter måneders forløb blev far endelig klar over, at sigtelsen ikke kunne holde. Postcensuren havde taget og tilbageholdt et åbent brevkort fra en afsender i København, hvis eksistens far ikke havde ringeste kendskab til. Af kortets tekst fremgik, at man bad om adresser på sønderjyske (vel underforstået dansksindede) krigsfanger i Frankrig og England. Sandsynligvis ud fra den betragtning, at man gennem Røde Kors og på anden måde ville lette disses kår.

At de tyske myndigheder var af en anden anskuelse, der måske kunne gå i retning af, at fjenden via dokumenterede krigsfanger kunne få vigtige oplysninger, kan man vel godt tage.

Endelig efter en endeløs sommer – en spildt sommer – blev far løsladt d. 16. okt.

På hans begæring om erstatning for ufor-skyldt varetægtsarrest, fik han det svar. »Opretholder De dette krav, dann fliegen Sie wieder ins Loch.«

»Under disse omstændigheder frafalder jeg hellere end gerne mit krav om erstatning.«

Kort efter fars hjemkomst beordredes han på session, hvor han erklæredes for K. V. (krigsverwendbar). Og den 2. december måtte han i kejserens klæder, men det er en anden historie, jeg måske senere kan fortælle om.

Lad mig slutte her med at oplyse, at allerede på dette tidspunkt var der 14 faldne og flere invalider fra det lille sogn Brøns. Der var sorg og fortvivlelse i mange, mange hjem.

Kaptajn Christoph Hoyer

AF H. P. DRESCHER

Arkivleder ved Haderslev byhistoriske Arkiv, kaptajn H. P. Drescher, Haderslev, har fundet en række enkeltheder frem om en Haderslevdreng, der blev født for godt 300 år siden, som kom vidt om, og som endte sine dage på Bjerndrupgård ved Stepping.

Christoph Hoyer er født 1650, søn af pastor Martin Hoyer, Gammel Haderslev, hvis lig skændigt blev plyndret af de polske hjælpetropper i 1659.

13. oktober 1677 bliver han løjtnant i 1. Jydske nationale Infanteriregiment, hvis chef er Egidius Christoffer Lytzwow. Regimentet havde siden april ligget i Skåne.

Bataljonen, løjtnant Hoyer tilhører, er på 574 mand og har som kommandant oberst løjtnant Puttkammer, styrken bliver senere indesluttet i Kristiansstad, og her bliver han udnævnt til kaptajn og får tildelt et kompagni.

Den 18. februar 1678 bliver kaptajnen med en styrke afgivet sammen med to kanonbåde, der skal eskortere civile borgere i 30 robåde til Lillø, hvor de skal skove brænde til den indesluttede Kristiansstad. Der var givet de strengeste ordrer til, at kanonbådene under ingen omstændigheder måtte indtage brændelast, alligevel lod de sig overtale og indtog en ret stor last.

På tilbagevejen blev de overfaldet af et svensk baghold. Kanonbådene var så svært lastede med brænde, at de ikke hurtigt nok kunne manøvreres i skudstilling, med det resultat, at hele styrken blev taget til fange.

Kaptajn Hoyer blev ført som fange til Malmø, hvor han endnu den 4. juli 1879 sad indespærret.

4. august bliver fæstningen Kristiansstad efter kongens bemyndigelse overgivet til svenskerne, og den 5. august marcherede besætningen frit ud af fæstningen. Garnisonen bestod da kun af 1100 mand af den oprindelige styrke på 2660 mand. Bataljonen, hvortil Hoyer hørte, var skrumpet ind til 60 mand.

Inden udmarchen indbød den svenske general Kristian Ludvig Ascheberg, der i den svenske konges navn overtog fæstningen, alle danske officerer til sit middagsbord og sørgede for, at den afkræftede garnison fik et rigeligt måltid mad, før den forlod Kristiansstad og afgik til København.

Efter hjemkomsten fra fangenskab, giftede Hoyer sig med Kirsten, en datter af kaptajn Jens Ravn, Bjerndrupgård i Stepping. Hans giftermål med Kirsten førte ham automatisk ind i hans kones privilegerede, arvelige rettigheder, og i de næste 150 år knyttedes familienavnet Hoyer nu sammen med Bjerndrupgård.

Kaptajn Christoph Hoyer var en personlighed, men hans samarbejde med sognets beboere og kirken gik ikke altid gnidningsløst, hvad der tydeligt fremgår af »Privatarkivet Bjerndrup«.

Han døde i en alder af 84½ år og blev den 7. august 1734 begravet på Stepping kirkegård. Hans kone døde i maj 1723.

I ægteskabet var fire børn. En datter, der var lammet, døde i en alder af 36 år i 1731, samt tre sønner, Hans, Morten og Jens Christoffersen Hoyer.

Kilder: Rigsarkivets 3. afdeling. Hærens arkiv. O. Vaupell: Den dansk-norske hærs historie.

Soldatergraven ved Moulin i Frankrig

AF HANS LIND

I Sønderjysk månedsskrift juni 1977 skriver forpagter Hans Beier, Jægerspris, om det overvældende indtryk, det gjorde, da en af familiens nære venner var faldet kort efter verdenskrigens udbrud 1914. I Beiers artikel forekommer bynavnet MOULIN, som var et af krigens kampafsnit og forholdsvis roligt i det første krigsår, men som året efter skulle blive et navn, der gik over hele Nordslesvig og bar sorg og savn med sig.

Moulin Sous Touvent ligger midtvejs mel-

lem Soisson og Compiègne og er en mindre by. Her ved Moulin fandtes et frontafsnit, hvor den tyske hær i en stump vinkel var skudt frem på Vestfronten, og hvor den var nærmest Paris, kun ca. 80 km. fra hovedstaden. Stedet blev kaldt for Nordslesvigerne dal, fordi så mange soldater fra landsdelen var sat ind i dette kampafsnit.

Her indledtes søndag den 6. juni 1915 et angreb på en bredde af 1200 meter. Den tyske hær mødte kraftig modstand fra

Wer im Gedächtnis seiner Lieben lebt, der ist nicht tot, nur fern. Tot ist nur, wer vergessen ist.

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge E.V.

franskmændene, som havde indsat de farvede tropper, de såkaldte zouav-tropper. De stormede frem fra deres skyttegrave, og der førtes forbitrede kampe, mand mod mand. Beretningen fra dengang fortæller videre: Nordslesvigerne har her øvet noget utroligt. Fra den 6. til 16 juni, i 10 dage med ringe afbrydelser i en ubarmhertig kamp har de skrevet deres navne og hjemstavn i blod. Mange er blevet borte, begravet i skyttegraven eller blot forsvundet. Mange breve er gået herfra til Nordslesvig med den frygtelige påskrift »Vermisst« – savnet. Det seneste budskab fra de meget få overlevende var, at de havde set de savnede før eller under kampen.

At Nordslesvigerne havde lidt store tab ses tydeligt på de mindsten, der er rejst ude i sognene i landsdelen. Så at sige hver mindsten fortæller, at han og han er faldet/meldt savnet ved Moulin Sous Touvent. Jeg har ved selvsyn konstateret det på næsten alle mindsten, der er rejst i hjemstavnen på Als. Og for ligesom at gå lidt længere ud i landsdelen har jeg registreret uendelig mange navne på de 4140 faldne, der findes i Marselisborg mindepark, hvor også Moulin-navnet forekommer.

I relation til Hans Beiers artikel kan nævnes, at de faldne soldater fra Moulin er stedt til hvile i Nampcel. I Nampcel findes 6574 enkeltgrave og en fællesgrav med 4750 uidentificerede. I det sidste tal må sandsynligvis medtages nogle af de savnede.

Efter verdenskrigens slutning i 1918 fandtes der næsten kun trækors på de mange enkeltgrave. Korsene fornyedes med mellemrum, efterhånden som udskiftning var nødvendig. I de senere år har den tyske krigsgravorganisation ved en storstilet indsats, mest på frivillig basis, udskiftet alle trækors med natursten. På hver sten findes to navne med dødsdag og den faldnes militære grad.

Intet mere; man har anvendt denne fremgangsmåde ud fra tanken om, at i døden er alle lige.

Vedlagte billede af et gravsted er fra Nordfrankrig. Det øverste navn er min faders. Han faldt 9/4 1918. Tanken med at vise dette billede var den, at nu er de grimme og uæstetiske trækors erstattet med natursten. At dette restaureringsarbejde har været stort, fremgår af den kedsgerning, at de tyske tab i 1. verdenskrig i Frankrig var 950.000 soldater. Heraf er ca. 500.000 identificeret.

Men tilbage til Moulin.

Chr. Seeberg skrev for år tilbage et digt, hvori tabet af en nordslesvigsk soldat gives. Denne soldat faldt ved Moulin Sous Touvent.

»A haj så møj den dejle dreng,
han vår så ung, så ung,
men alle blæw æ arbejde tung,
no hwill han i så kold en seng,
en stej ved Mulæng su Tuvang.

Han var den jennest te a haj,
for tille enk a blæw,
de vår en kammerat, dæ skræw
te Kresten han vår no begraj
en stej ved Mulæng su Tuvang.

No sirre a å tænke tit:
Hvordan mon de haj venn,
hven han vår kommen hjem igjen
i stej for te æ dø han lidt
en stej ved Mulæng su Tuvang

A knorret, law min dreng di taw,
men a ha lær å tii,
men kund a læg mæ ved hans sii,
a ønsket kuns å få min grav,
en stej ved Mulæng su Tuvang.«

Boganmeldelser

Sønderjyske Klange II

Per Ley

Gl. Folkemelodi

Æ tejn ve Per Ley ud-i syv år, æ tejn ve Per
Ley ud - i syv år, de haj æ't så godt, som æ al-le ku få't
fal-lad-de-ri og fal-lad-de-ræ. fal-lad-de-ri og ra

Gammel sønderjysk folkemelodi

Ovenstående melodi stammer fra en meget gammel sønderjysk folkemelodi, som igennem lærer Willy Leicks optagelse af Andreas Edlefsen (tidl. Rens), der allerede som dreng lærte denne og mange andre lignende viser af sin daværende bedstefar i Rens, har fundet vej til den nye sønderjyske sangbog SØNDERJYSKE KLANGE II. En anden folkesang, som Andreas Edlefsen har overleveret, er visen om Jens Mikkel, der på gemytlig vis beretter om landsbyens dygtige instrumentmager.

SØNDERJYSKE KLANGE II, indeholder 70 gamle og nye sange og viser fra Sønder-

jylland. Mange af teksterne og melodierne har ikke før været trykt, og sangbogen er derfor et bidrag til opsamlingen af den sønderjyske kultur og samtidig speciel i sin art, idet ingen anden landsdel har en sangbog, der er helt dens egen.

Der ligger et anseligt musikalsk arbejde bag denne udgivelse, idet alle melodier bortset fra de to nævnte fremtræder i tostemmig udgave med arrangement for klaver. En stor indsats er i den forbindelse gjort af Hans Jørgen Henningsen, Nibøl, og af Chr. Jensen, Gallehus, der har været en art faglig konsulent for bogens redaktion.

Aksel Lassen:

Valg mellem tysk og dansk

AF CHR. STENZ

Bogen er udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland som nr. 45 i samfundets skriftrække og trykt hos Laursens Bogtrykkeri i Tønder. Til det omfattende værk på 549 sider er der ydet støtte fra Carlsbergfondet og Dansk Kultursamfund.

Forfatteren, der er redaktør ved Berlingske Tidende, har tidligere gennem bøger som »Skæbneåret 1659«, hvor han skildrer pestens indflydelse på samfundsforhold og storpolitik, og »Vælgere på vandring«, der belyser vælgerkorpsets skiftende politiske holdning, vist sig som en flittig statistiker. I det herværende arbejde fortæller han Sønderjyllands historie fra 1867 til 1968, som den tager sig ud ved en analyse af stemmetallene ved parlamentsvalgene. Talmaterialet er omfattende, og så nævnes det endda i forordet, at kun en brøkdel af det har fundet plads i bogen.

Det første valg efter afståelsen i 1864 var til amtsrådene – eller kredsdagene – hvortil der i Haderslev amt kun valgtes danske. Ellers er det kun henholdsvis rigsdags- og folketingsvalg, der behandles bortset fra de to sidste nordslesvigske amtsrådsvalg, der jo i de senere år er den eneste lejlighed til en sikker måling af det tyske stemmetal.

Til det nordtyske forbunds rigsdag havde Bismarck gennemført frie valg med en mere demokratisk ordning, end vi havde i Danmark, hvor f.eks. tjenestefolk ikke havde valget. Ved det første valg til den grundlovgivende forsamling i 1867 valgtes to danske, Hans A. Krüger og Nic. Ahlmann, men så trådte den tyske »valggeometri« i funktion med en omlægning af kredsene, således at det mindre sikre Åbenrå amt blev lagt sammen med det overvejende tyske Flensborg amt, mens to sikre danske amter,

Haderslev og Sønderborg, dannede en kreds. Derfor kunne der ved valget til den ordinære nordtyske rigsdag i august samme år kun vælges en deputeret, Hans Krüger. Ved det sidste valg gik det danske stemmetal tilbage fra 27.599 til 25.598, men det tyske tal faldt fra 39.563 til 24.664, således at der nu var dansk flertal i hele Sønderjylland.

Februarvalget blev betragtet som en prøve på den afstemning, der var stillet i udsigt i Pragfredens artikel 5 fra 1866, og grænsen for dansk flertal tegnede sig klart til syd om Flensborg og nord om Tønder. Valgdeltagelsen var stor, 82,3 %, dog i tyskprægede sogne noget mindre. Nord for Skelbækken var der fire sogne med tysk flertal, Ravsted, Ubjerg, Højer og Tønder. I Randrup, Mjolden og Døstrup havde 90–95 % af alle vælgere stemt dansk. (Det kunne friste til at tro, der lå traditioner til grund for disse enklavesognes deltagelse. Enklaverne hørte jo før 1864 til Ribe amt, dannede en egen valgkreds, Bredebrokredsen, og valgte et medlem til kongerigets folketing. Men en teori om tradition dur ikke, for valgdeltagelsen havde tidligere ligget meget lavt. F. eks. valgtes i 1852 Mikkel Brodersen fra Ballum med kun 40 stemmer, mens hans modkandidat, Niels Andersen Hansen fra Forballum, fik 32 stemmer. (Anmelderens bemærkning). I øvrigt var der i flere enklavesogne, herunder Ballum og Visby, ikke en eneste tysk stemme. I St. Laurentius sogn på Før stemte af samtlige vælgere kun 1,7 % tysk. Endnu ved rigsdagsvalget i 1871 var der dansk flertal i Oldsum og Niblum på Før, men 4. kreds, som omfattede hele Vestslesvig og Frisland, havde ikke nogen chance for at få en kandidat valgt. Valgdeltagelsen her var i 1871 kun på 39,2 % og i de tre

andre kredse gennemsnitlig godt 50 %. Der var det år betydelig tilbagegang i de danske stemmer, men da også det tyske stemmetal faldt, opretholdtes balancen. I 1874 fik danskerne i Nordslesvig 81,8 % og tyskerne 18,2 % af de afgivne stemmer, men udvandring nordpå og til Amerika af danskere og tysk tilvandring sydfra forrykkede efterhånden forholdet, og en vis modløshed satte ind, hvis virkninger blev følelige allerede ved valget i 1878, hvor forholdet mellem dansk og tysk var ca. 14.000 mod ca. 4.700. Bortset fra Haderslev amt var der vækst i de passive vælgeres rækker; der var kun 66 % deltagelse i 1881, men det lykkedes dog ved omvalg at få valgt Gustav Johannsen i 2. kreds, så der en kort tid sad to danske repræsentanter i rigsdagen i Berlin. På grund af de berygtede treklassevalg til den preussiske landdag, der ikke kunne give noget klart billede af stillingen, er disses resultater ikke taget med.

Eftersom der kun var mulighed for at vælge en deputeret i 1. kreds, er det ikke underligt, at passiviteten bredte sig i de tre andre kredse, skønt det ikke manglede på opfordringer til at være med i målingen af danskhedens styrke. I Flensborg halveredes det danske stemmetal, væsentligst i socialdemokraternes favør, deres fremgang her var i 1886 næsten 1400, mens den danske tilbagegang var på ca. 600. I 1867 var der i Flensborg by og amt 29,9 % danske stemmer af samtlige vælgere, i 1884 9,7 % og i 1890 6,9 %. I det nordøstligste Sønderjylland var udvandringerne mest følelige. Kun godt halvdelen af de værnepligtige mødte til sessionerne, og det betød jo, at de, der ikke mødte, mistede deres statsborgerskab og dermed stemmeretten.

Som følge af, at man efter Krügers død forlod protestpolitikken, kom der i 1890'erne en fremgangslinje for danskerne, dels gennem den bedre organisation af vælgere og dels gennem naturalisation af optanter og optantbørn. H. V. Clausen og Væl-

gerforeningen lod foretage grundige undersøgelser i hvert sogn og hver landsby, så man havde en temmelig nøje oversigt over alle dansksindede. På grund af de mange passive opgør Aksel Lassen næsten altid den danske vælgerandel i forhold til samtlige vælgere, men foretager også beregninger over danske undersætter og statsløse, der jo uden for valgene måtte tælle med i danskhedens styrke. Men de tyske tilvandrede, især embeds- og bestillingsmænd, talte jo også med på tysk side, hvortil kom, at socialdemokraterne, der af mange ligefrem blev regnet for en national fare, naturligvis også omfattede potentielle danske vælgere. Desuden var der blandt Indre Missions og Luthersk Missionsforenings tilhængere, der navnlig var stærke i Tønder amt, principiel modvilje mod at tage del i nationalitetskampen.

Det sidste valg inden den første verdenskrig, i 1912, gav et pænt resultat for danskheden, men der var også sat mange kræfter i bevægelse. Mens der før valget i 1907 havde været afholdt 35 valgmøder med 9–10.000 tilhørere, var der i 1912 82 møder med 17–18.000 deltagere. Stemmeprocenten i Nordslesvig steg fra 81 til 84 og den danske andel af samtlige vælgere fra 60,4 til 62 %. I Ballum stemte alle fra Luthersk Missionsforening, så også her var sket en kursændring. Trods denne tilsyneladende gunstige udvikling var situationen set på langt sigt ikke lys. Der var nok fremgang i Åbenrå og Tønder amter, men Haderslev amt tegnede sig for hovedparten af væksten, og selv om mange tidligere optanter havde fået stemmeret i de foregående år, holdt deres tal ikke trit med indvandringen sydfra, hvad især var mærkbart i byerne. Som det er blevet sagt fra kyndigt hold: »Genforeningen kom i sidste øjeblik.« I Tønder var der glæde over et så beskedent stemmetal som 79 danske mod 323 tyske.

Ved valget til den grundlovgivende nationalforsamling i Weimar i 1919 deltog dan-

skerne ikke, men tyskerne mødte fuldtalligt op. Da valgreglerne var de samme som ved afstemningen året før, 20 års valgretsalder og kvindelig deltagelse, har Aksel Lassen brugt tallene til nogle interessante sammenligninger. Han konstaterer blandt andet, at tyskerne for at bevare stillingen fra 1912 skulle have haft 28.852 stemmer, men de fik kun 23.772, og heri har uden tvivl været ikke få dansksindede socialdemokrater. I 1919 stemte 30 % af samtlige vælgere tysk eller socialdemokratisk mod 35,7 % i 1912. I byer og flækker var der dog i 1919 56,2 % tyske og socialdemokratiske stemmer mod kun 19,8 % på landet (af samtlige vælgere).

Vedrørende afstemningen i 1920 vil det føre for vidt at komme ind på de problemer, som afstemningsbestemmelserne førte med sig. Men det er naturligt, at denne begivenhed optager et ret stort afsnit i bogen. På grund af en misforståelse i Paris blev ordet *eller* i bestemmelsen om »født eller bosat i landsdelen før 1900« sat i stedet for og. Derved kom ca. en fjerdedel af de afstemningsberettigede udefra. Hver tredje af de tyske stemmer kom udefra, af de danske kun en femtedel.

Aksel Lassen omtaler indgående Johs. Tiedjes forslag til en grænselinje, der skulle medføre lige store mindretal på begge sider. Inden for Tiedje-linjen var der ganske vist tysk overvægt. Uden de tilrejsende havde 46,6% stemt tysk, 46,1% dansk, mens 7,3 % var passiv, men kun i Tønder-hjørnet var der et stort tysk flertal, og en grænse nord om Tønder uden om Møgeltønder ville både geografisk og økonomisk være en urimelig løsning.

Ved det første folketingsvalg i september 1920 var valgretsalderen 25 år, men forfatteren foretager beregninger, der sætter resultaterne i relation til afstemningstillene.

Ved mellemkrigsårenes politiske valg smuldrede det tyske flertal i byerne hen, og i de første år efter genforeningen syntes

tyskheden at være på retur. Men det viste sig ret snart, at der var store skjulte reserver, som kunne nødes frem til stemmeurnerne. Det trådte frem i 1926, det år, da Cornelius Petersens selvstyrebevægelse optrådte, det sås i 1935 og ikke mindst i 1939, det valg, man har kaldt Sønderjyllands anden afstemning. I de traditionelt tyskprægede sogne på Løgumkloster-egnen faldt det tyske stemmetal i disse år fra 38,1 til 31,8 %, men i andre egne, der ellers regnedes for rent danske, kom de tyske reserver frem. I Egen sogn på Als var der i 1919, 1920 og i 1935 henholdsvis 4, 36 og 129 tyske stemmer. I Kegnæs var tallene tilsvarende 16, 6 og 49, dvs. fra 1,2 til 8,8 %. I Varnæs-Bovrup var der 3,4 % tyske stemmer i 1920, i 1939 7,3 %. Hertil kom, at Fritz Clausen i sognet fik over 25 % af stemmerne. Et eksempel fra 6 sogne i det mere truede område, Burkal, Bylderup, Hostrup, Højst, Ravsted og Nr. Løgum: Her var i 1924 557 tyske stemmer, i 1939 1280. I de samme 6 sogne var der i 1924 1165 passive vælgere, i 1939 kun 303, og det fortæller jo noget om tendensen, der havde sin baggrund dels i den økonomiske krise dels i Tysklands genoprettede stormagtsposition.

Uden den kraftige danske indsats før aprilvalget 1939, hvor de partipolitiske interesser var trængt i baggrunden, kunne valgdagen med de tyske erobringer in mente være blevet en skæbnesvanger dag. Selv om det senere viste sig, at Hitlers magtbegær rakte langt ud over det lille Nordslesvig, ville en fordobling af det tyske mandattal i folketinget have haft en særdeles kraftig propagandistisk virkning. For der manglede kun 1658 stemmer i, at tyskerne havde erobret det ene konservative mandat.

Fra tysk side er det ofte hævdet, at indvandring nordfra var skyld i den forholds-mæssige tyske tilbagegang. Påstanden harmonerer ikke med den kendsgerning, at der i 1921 var bosat 14.297 fra »det gamle land« i Sønderjylland, men 23.663 sønder-

jder i »det gamle land«. I 1940 var de tilsvarende tal hhv. 24.675 og 35.727.

Men udviklingen viste alligevel, at der op til den 2. verdenskrig hele tiden havde været en konstant stærk tyskhed, som hidtil havde holdt sig temmelig passiv. Der var også en ret god overensstemmelse mellem de tyske skoleelevers tal og de tyske stemmer ved valgene. I 1925 var der således 12,2 % tyske skolebørn og 11,9 % tyske vælgere. I 1939 var procenttallene hhv. 15,6 og 15,9.

I krigsvalget i 1943 deltog tyskerne ikke. Valgdeltagelsen var på 79,5 %, men når hensyn tages til de 15,9 % tyske stemmer i 1939, må det kaldes en meget høj stemmeprocent. Aksel Lassen mener ikke, at ret mange tyskere har stemt på de danske nazister, som kun gik en ubetydelighed frem i forhold til 1939, men da de ikke var grænserevisionister, regner han deres stemmeandel med til den styrkelse af den danske front, som fandt sted i 1943.

Mens 1939 betegner kulminationen af tysk styrke med 15016 stemmer, kan valget i 1968 betegnes som slutstenen med stemmetallet 6831. I 1953, hvor der igen kunne erhverves et kredsmandat, var det tyske stemmetal på 9721, dvs. 9,9 % af de afgivne stemmer. Ellers er der en påfaldende overensstemmelse mellem det faldende antal tyske stemmer og det stigende antal passive vælgere. Det kunne tyde på, at der stadig findes tyske reserver, som savner en særlig tilskyndelse til at markere sig. Retsopgøret efter besættelsen fik nok en del til at stemme tysk, f.eks. var der i Bovrup i 1947 16,6 % tyske stemmer mod 10,6 i 1939.

Lassen omtaler amtsrådsvalgene i 1970 og 1974 med henholdsvis 7501 og 6464 tyske stemmer og nævner korrekt, at det var af hensyn til det tyske mindretal, man udvidede det sønderjyske amtsråd med to pladser. Af dem fik tyskerne det ene, hjulpet også af en ringe dansk valgdeltagelse. Ty-

skerne fik 6 % af de afgivne stemmer, men havde kun 4 % af samtlige vælgeres stemmer. Det tyske mindretal har altid en bedre tilslutning ved de kommunale valg end ved folketingsvalg.

Størrelsen af det tyske mindretal er blevet opgivet til at være 20–25.000. Det kan ikke være rigtigt. Hvis man anslår det samlede vælgertal til 62–64 % af hele befolkningen, ville den tyske befolkningsdel med de gunstigste målinger omfatte 11–13.000 mennesker.

Lassen bringer en del interessante opgørelser fra enkelte sogne. Der fremtræder her store forskelligheder. Uden at komme ind på enklavæfenomenet kan det oplyses, at Møgeltønder havde sit laveste danske stemmetal i 1884 med 60 % af samtlige vælgere og det højeste i 1939 med 87,2 %, mens nabosognet Højer tilsvarende havde det laveste danske tal i 1912 med 1,4 % og det højeste i 1968 med 66,8 % af samtlige vælgere. Flækken Christiansfeld havde fra gammel tid en tyskhed, der ytrede sig i 1867 med 42 % tyske stemmer, i 1920 med 23 % og i 1968 med 0,3 % tyske stemmer.

I visse sogne var der gennem tjenestemandsansættelser og kolonisationer skabt en kunstigt oppustet tyskhed. Det gælder steder som Vojens, Rødding, Gram og Skærbæk. Forfatteren har illustreret en række af disse forhold ved at inddrage de nye storkommuner i undersøgelsen. Her nogle eksempler på tyske tal i procent af samtlige vælgere:

	1867	1920	1939	1968
Rødding	7,6	16,7	2,7	0,4
Nordborg	11,4	9,8	11,4	1,8
Sønderborg	21,0	36,6	16,7	3,7
Åbenrå	29,6	37,0	24,3	7,3
Lundtoft	11,2	7,1	13,4	5,1
Tønder	33,7	52,4	30,7	12,0
Løgumkloster	–	33,5	27,0	13,5
Tinglev	–	36,6	31,3	18,5
Haderslev	22,0	31,9	15,5	3,6

Inden for Tinglev storkommune er Ravsted sogn med i sammentællingen. Sammen med Uge sogn blev det ofte kaldt »det lille Tyskland«, ligesom Jarlund i Medelby sogn blev kaldt »det lille Danmark«. Der var ganske vist dansk flertal i 1920, men flere tyske stemmer i 1939 end i 1920 (199), og endnu i 1968 var der 152 tyske stemmer. I følge indberetninger til H. V. Clausen var slesvig-holstensksindede præster medvirkende til tyskheden her, men der nævnes også den stænderdeputerede Thies Hansen Stenholts indflydelse. Han stemte i 1938 for indførelse af dansk retssprog og to år senere for dets afskaffelse. Folkemålsdigteren Rasmus Clausen fra Smedager sagde til H. V. Clausen om årsagen til tyskheden i Tinglev sogn: »... fordi der aldrig har været gode danske ledere, men nok tyske.«

Samme H. V. Clausen har sagt: »Det meste af hjemmetyskheden vil, når Nord-slesvig blev dansk, forsvinde som dug for solen.«

Påstanden kan vel ikke helt afkræftes,

men heller ikke bekræftes. Ud fra de forudsætninger, vi i dag lever under, tør det nok hævdes, at hjemmetyskheden i sin nuværende form er en folkelig bestanddel i Nord-slesvig, som bidrager til at sætte sit præg på vor landsdel.

Man kan ikke påstå, at Aksel Lassens bog ligefrem er spændingsfyldt lektüre. Det er nok kun en ret snæver kreds, som direkte ønsker at beskæftige sig med de myriader af tal og beregninger, der fylder det meste af bogen. Men den interesserede læser kan kun gribes af respekt for den vældige arbejdsindsats, forfatteren har påtaget sig. Næsten halvdelen af bogen er opfyldt af tabeller, hvor ikke kun landsdelens og amternes, men også de enkelte sognes stemmetal gøres op.

Som opslagsværk vil »Valg mellem tysk og dansk« have sin store værdi for både nutidige og fremtidige forskere af vort grænse-lands udviklede historie.

Grænse-landsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. maj: Byrådsmedlem Hans Olaf Christensen genvælges med 809 af 970 mulige stemmer som formand for Flensborg Skibsvæftsbedriftsråd.

FDP's landdagsfraktion vil gå ind for, at landstøtten til Nordfrisisk Institut i Bredsted øges.

Til Program Nord-arbejder i Slesvig-Flensborg amt ydes der i dette år 17 mill. DM.

6. maj: Den tyske grænseforening og Slesvig-Flensborg amt vil endnu i år etablere et tysk grænseregionsforskningsinstitut.

I tiden 1970-75 er tilflytningen til landet Slesvig-Holsten faldet fra 100.600 personer til 75.900 personer pr. år. Fraflytningen, som i 1970 omfattede 76.600 personer, er i 1975 reduceret til 69.200 personer.

Af Rendsborgs samlede indbyggertal på 34.227 er 499 over 85 år gamle. Det er 153 mænd og 346 kvinder.

8. maj: Som afløser for dr. H. P. Johannsen er vicebypræsident Artur Thomsen, Flensborg, valgt som ny formand for det tyske Grænsefredsforbund.

Omsætningen i Flensborg havn er siden 1974 steget med 11,8 pct. og har nået en

samlet godsomsætning på ialt 703.000 t.

På Sydslesvigstk Forenings generalforsamling for Flensborg by oplystes det, at foreningen i tiden siden 1971 har haft den største fremgang i aldersgruppen fra 30-40 år, hvor man nu er oppe på 16,5 pct. af medlemmerne. SSF har knap 10.000 medlemmer i Flensborg.

10. maj: Den slesvigholstenske landdags ældsteråd omfattende præsidium og fraktionsformænd aflægger besøg i det danske folketing, hvorunder man fra både dansk og tysk side understreger det gode naboskab.

12. maj: Som følge af en kraftig kritik af, at SSV som suppleant til kontaktudvalget til Bonn har valgt en dansk sydslesviger i stedet for en friser, fastslår Flensborg Avis, at SSV stadig er både de danske sydslesvigeres og de nationale friseres parti.

Det slesvigholstenske hjemstavnsforbund vil gennem et særligt fond skaffe midler til vedligeholdelse og udbygning af mindehallen i Isted.

13. maj: Af forbundsrepublikkens særlige investeringsprogram på 16 milliarder DM vil Slesvig Holsten få 540 mill DM til brug i tiden indtil 1980. Midlerne skal anvendes til infrastrukturelle formål bl.a. til bevarelse af historiske byområder.

Voksenundervisningen i Sydslesvig omfattede 1976/77 ialt 222 kurser med tilsammen 2.887 deltagere. Det er lidt færre end året før.

St. Hans-børnehaven i Flensborg indvier en ny børnehavebygning.

16. maj: Undervisningsministeriet har som medlemmer af det rådgivende udvalg vedrørende kulturelle anliggender i Sydslesvig udpeget fhv. folketingsmand Peter Gorrsen som formand og de fhv. folketingsmedlemmer Simon From og E. Haunstrup Clemmesen, mens fru Nina Palsbøl, Klovtoft, indtræder

sammen med folketingsmand Ib Langsted, Herning.

17. maj: Landsrevisionen i Slesvig-Holsten er af den opfattelse, at der næppe er økonomisk basis for oprettelsen af yderligere et kommunalt sygehus i Flensborg.

Redaktør Jacob Kronika hædres med Sydslesvigsk Forenings guldnål.

Sydslesvigsk Forening vil i samarbejde med Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig udnytte en arv til indretning af en socialstation i Læk, som måske kan udvides med nogle pensionistboliger. Det oplyses videre, at man påtænker en ombygning af Slesvighus.

19. maj: På den danske kirkedag i Slesvig, ankes der over, at kirkeministeriet påny har slettet en bevilling til en ny dansk præstebolig i Husum. Dansk Kirke i Sydslesvig tæller 5537 medlemmer. Antallet af menigheder er 51 fordelt på 21 distrikter med ialt 23 præster og 1 hjælpepræst.

21. maj: Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers medlemstal er steget fra 8667 til 9884 fordelt på 64 foreninger. De unges egne ydelser i form af kontingent, turneringskørsel, materiale, stævner m.m. er steget fra 843.315 DM til 1.013.110 DM eller gennemsnitlig DM 102,50 pr. medlem pr. år. De tyske tilskud beløb sig sidste år til ialt 294.936 DM.

Som ny næstformand i SdU vælges børnehaveleder Tove Büchert, Flensborg.

I Vanderup indvies en dansk børnehave.

24. maj: Nordfrislands ældste skole, Herman-Tast-gymnasiet i Husum, kan fejre sit 450 års jubilæum.

26. maj: Sydslesvigsk Forening i Rendsborg-Egernførde amt, der tæller 1366 medlemmer har i det forløbne år afholdt 21 arrangementer, som samlede 9.286 deltagere.

27. maj: For ikke at belaste Skoleforeningens budget mere end højst nødvendigt, vil man på Gottorpskolen i Slesvig gennem interne omlægninger skaffe plads til et større elevtal. Skolen har ca. 240 elever.

Industri- og Handelskammeret i Flensborg vil sætte kraftigt ind for at bevare baneforbindelsen fra Slesvig til Kappel.

Danfoss i Slesvig vil med opførelsen af en ny produktionshal fordoble kapaciteten og dermed skaffe plads til 90 ny medarbejdere.

30. maj: Faldet i fødselstallene vil medføre, at der i Flensborg by i 1985 kun kan regnes med 150 nybegynderklasser mod nu 250. Mens der i 1969 endnu registreredes 1648 fødsler, var tallet i 1976 faldet til 956, og der ventes et øget fald.

NORD FOR GRÆNSEN.

4. maj: Formanden for Kruså-Padborg Erhvervsråd, direktør A. Falkenberg mener ikke, at et toldfrilager i Padborg vil skade København eller Århus men til gengæld tage kunder fra frihavne som Hamborg og Rotterdam.

Udbygning og istandsættelse af landevejene i Sønderjyllands amt på ialt 719,5 km anslås til at koste 398,9 mill kr.

Trafikminister Kjeld Olesen har godkendt et oplæg fra DSB, hvorefter banestrækningen Tinglev-Sønderborg bevares ligesom Tønder-Bramming, mens Haderslev-Vojens-strækningen fortsat betjenes med busser.

6. maj: Grundværdierne i Sønderjylland er fra den 15. til den 16. almindelige vurdering steget med 128 pct. Værdien pr. ha. landbrugsjord er opgjort til 10.700 kr. i Sønderjylland.

7. maj: Redaktør Harboe Kardel anker i en artikel i Der Nordschleswiger over, at kun en

brøkdæl syd for Elben kender noget til det tyske mindretals problemer og spørger, om ikke der i samfundsundervisningen i Tyskland burde indrømmes en lille plads til de i udlandet levende tyske.

8. maj: Pastor H. H. Lodemann, tidligere Frederiksstad, indsættes som præst for den tyske menighed i Haderslev.

11. maj: Sønderjyllands amtsråd vil sammen med kommunalbestyrelserne oprette en fælleskommunal trafikvirksomhed og samtidig udbygge den kollektive trafik i Sønderjylland.

Trafikminister Kjeld Olesen forelægger lovforslaget om det fremskudte dige for folketinget. Udgiften anslås til 86 mill. kr. for den danske del af diget.

Arbejdet med opførelsen af et fælles dansk-tysk toldbehandlingsområde i Padborg startes.

12. maj: Et af Haderslev Østeramts ældste forsamlingshuse, Hyrup forsamlingshus, har bestået i 70 år.

Der Nordschleswiger skriver i en leder, at mens Slesvigsk Parti i 1974 fik sine to mandater til amtsrådet for 6.500 stemmer, må der til amtsrådsvalget i 1978 ved uforandret valgdeltagelse regnes med omkring 6.700 stemmer.

Åbenrå kommune vil mobilisere de sønderjyske folketingsmænd; de skal hjælpe kommunen med at finde en rimelig løsning på spørgsmålet om tilkørselsvejen fra Sønderborg til motorvejen. Den planlagte linieføring gennem Stubbæk vil betyde, at investeringer til industrielle formål på ca. 20 mill. kr. vil være spildt.

Egnsudviklingsrådet bevilger 4,5 mill kr. til en tekstilvirksomhed i Sønderjylland.

13. maj: Slesvigsk Partis kommunalpolitiske arbejdsfællesskab vil ikke udelukke, at man til kommune- og amtsrådsvalget i 1978 vil gå i valgforbund med danske partier især i

kommuner, hvor valget af et tysk mandat er usikkert.

Der Nordschleswiger har i det forløbne år haft en stigning i abonnenttallet på 134 og en stigning i indtægter på 10 pct. Egne indtægter beløb sig til 1.874.719 kr., mens tilskud beløb sig til 3.312.800 kr. I alt har blandt ca. 3.500 abonnenter.

På trods af, at hver 2. ledig i Sønderjylland er specialarbejder, søger tyske specialarbejdere stadig til Sønderjylland særlig p. gr. af skattefordele.

14. maj: Der Nordschleswiger peger i en leder på, at valgforbund for Slesvigsk Parti har særlig interesse i Bov og Rødekro kommuner, hvor der kun manglede få stemmer til et mandat, og i Lundtoft og Sønderborg, hvor det beskedne stemmeoverskud kan true det tyske mandat.

15. maj: Under overværelse af dronning Margrethe holder idrættshøjskolen i Sønderborg sit 25 års jubilæum.

Der er voksende interesse for Sønderjyllands historie, fastslås på Historisk Samfund for Sønderjyllands årsmøde, hvor der meddeles om en medlemsfremgang til over 2700.

17. maj: Som afløser for Harro Marquardsen og Arthur Lessow som medlemmer folketingets kontaktudvalg til det tyske mindretal nyvælges gdr. Gerhard Schmidt og rektor Hans-Jürgen Nissen, mens dr. Paul Koopmann genvælges.

Slesvigsk Parti opstiller som spidskandidater til amtsrådsvalget konsulent Hermann Heil, Åbenrå, og gdr. Peter Wilhelmsen, Volterup, som ikke vil genopstilles til Tinglev byråd. Desuden opstilles Hans Chr. Jepsen, Uge, Heinrich Jepsen, Lydersholm, Hans-Oluf Meyer, Haderslev, Rita Schäfer, Stubæk, og Chr. Kjær, Jejsing.

Et forslag til nye vedtægter for Bund Deutscher Nordschleswiger forkastes, da ingen af de indbragte forslag opnåede de nødvendige $\frac{3}{4}$ flertal. Dermed faldt også et for-

slag om, at formanden skal vælges af delegeretforsamlingen og ikke længere af hovedstyrelsen.

20. maj: Et forslag om alligevel at gøre motorvejen fra Bodum til Skovby firesporet i stedet for tosporet skulle være sikret flertal i folketinget.

Gennem frilæggelsen af hertug Hans den Ældres jagtslot ved Grøngård skabes en ny vesteregns-attraktion.

22. maj: Sprogforeningens formand fra 1952-74, fhv. forstander J. Th. Arnfred, dør 94 år gammel.

24. maj: Lederen af den tyske skole i Haderslev, Hans Harms, siger i et interview til Der Nordschleswiger, at de tyske skoler i Nordslesvig også vil hævde sig i fremtiden, selv om skolerne måske vil fjerne sig noget fra det bevidst nationale, fordi forældre af rent sproglige hensyn vil sende børn i en tysk skole.

Som følge af økonomiske vanskeligheder er det et spørgsmål, om den daglige flagning på flagmasten på Dybbøl kan opretholdes.

27. maj: Indbyggertallet i Sønderjyllands amt steg i 1976 med 1018 til 246.045. Stigningen beror dels på et mindre fødselsoverskud, dels på tilflytning af udlændinge.

I Løgumkloster mener man at have fundet gravene over klosterets grundlæggere, som kom fra Skåne i 1173. Der er foreløbig afdækket 16 munkegrave.

I to ejendomme, der hørte til det tidligere amtssygehus i Haderslev, skal der indrettes et nyt kursuscenter.

Folketinget vedtog enstemmigt loven om det fremskudte dige fra Emmerlev Klev til Silddæmningen.

Man regner med, at en dansk-tysk overenskomst om digebyggeriet nu snart kan afsluttes.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoлеplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 26

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresse:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brørsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Abenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

HØJST ANTIK

Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord
øst for Tønder).

Sønderjyske antikviteter sælges.

E. Lund Christensen, Bredgade 4,
6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOD HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 48 41 12

Mogens Hemmingse

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

5 mdr. kursus januar–maj. Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

TRY
HØJSKOLE

9330
Dronninglund

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 21

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS